නිවේදනයයි.

අභිධර්මය ප්‍රථම භාගයෙහි ඉගැන්විය යුක්තේ පහත සඳහන් දේ හැර ඉතිරි කොටස් පමණක් බව නිවේදනය කරමි.

එනම්:—

1. [ ] මේ වරහන් වලින් වෙන් කළ කොටස් ද,

2. 6, 13 වැනි පාඩම් දෙක ද,

3. 19 වැනි පිටුවේ 8 වැනි පේළියේ පටන් 21 වැනි පිටුව ද,

4. 66 සහ 69 වැනි පිටුවේ විස්තර ලෝකෝත්තර සිත් 40 යන කොටසේ සිට 70 වැනි පිටුව ද,

5. 1 පටන් 11 දක්වා අංක යෙදූ සවරූප වින්‍යාශ කොටු ද වේ.

අභිධම්මත්ථසඞ්ගහ

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මා සම්බුද්ධස්ස

1 සම්මාසම්බුද්ධම'තුලං-සසද්ධම්මගණුත්තමං,
අභිවාදිය භාසිස්සං-අභිධම්මත්ථ සඞ්ගහං.

(පරමාර්ථ 4)

2 තත්ථ වුත්තා'භිධම්මත්ථා-චතුධා පරමත්ථතො,
චිත්තං චෙතසිකං රූපං-නිබ්බානමි'ති සබ්බථා

3 තත්ථ චිත්තං තාව චතුබ්බිධං හොති කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්චෙ'ති.

(අකුසල සිත් 12)

4 තත්ථ කතමං කාමාවචරං? සොමනස්ස සහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සොමනස්ස සහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සසඞ්ඛාරිකමෙ'කං. උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සසඞ්ඛාරිකමෙ'කං උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සසඞ්ඛාරිකමෙකං'ති ඉමානි අට්ඨ'පි ලොභසහගත චිත්තානි නාම.

5 දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙ'කං සසඞ්ඛාරිකමෙකං'ති ඉමානි ද්වෙ'පි පටිඝසම්පයුත්ත චිත්තානි නාම.

6 උපෙක්ඛා සහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තමෙකං' උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තමෙකං'ති ඉමානි ද්වෙ'පි මොමූහචිත්තානි නාම.

7 ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ද්වාදස අකුසලචිත්තානි සමත්තානි.

1 ශ්‍රී සද්ධර්ම හා ආර්‍යසංඝයා සහිත ශීලාදිගුණයෙහින් කිසිවෙකු හා සම නොවූ සම්මාසම්බුදුන් විශේෂයෙන් වැඩ අභිධර්මප්‍රකරණ සතෙහි වදාළ අභිධර්මාර්ථයන් හකුලුවා කරනලද හෙයින් අභිධම්මත්ථසඞ්ගහ නම් වූ ග්‍රන්ථයක් කියන්නෙමි.

පරමාර්ථ 4

2 ඒ අභිධර්මපිටකයෙහි කුශලාදිවශයෙන් ද ස්කන්ධාදි වශයෙන් ද යන සර්වප්‍රකාරයෙන් වදාළාවූ අභි-ධර්මාර්ථයෝ චිත්තය, චෛතසිකය, රූපය නිබ්බානයයි -සම්මුතිය හැර පරමාර්ථ වශයෙන් සතර ආකාරයකින් සිටිනාහුය.

3 ඒ පරමාර්ථ සතරින් පළමු කොට චිත්තය නම කාමාවචරය, රූපාවචරය, අරූපාවචරය, ලොකුත්තරයයි සිව්වැදෑරුම් වේ.

අකුසල් සිත් 12

4 එහි කාමාවචර අකුසල චිත්තය කවරේද? සොමනස්ස සහගත දිට්ඨිගතසම්පයුත්ත අසඞ්ඛාරික චිත්තය එකකි, සසංඛාරිකචිත්තය එකකි, සොමනස්සසහගත දිට්ඨිගත විප්පයුත්තඅසංඛාරිකචිත්තය එකකි. සසංඛාරිකචිත්තය එකකි, උපෙක්ඛාසහගත දිට්ඨිගතසම්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්තය එකකි, සසංඛාරිකචිත්තය එකකි. උපෙක්ඛාසහගත දිට්ඨිගතවිප්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්තය එකකි, සසංඛාරිකචිත්තය එකකි, යන මොහු අටදෙන ද ලොභසහගත චිත්තයෝ නම් වෙත්.

5 දොම්නස්සහගත පටිඝසම්පයුත්ත අසංඛාරික චිත්තය එකකි, සසංඛාරිකචිත්තය එකකි, යන මොහු දෙදෙන ද පටිඝසම්පයුත්ත චිත්තයෝ නම් වෙත්.

6 උපෙක්ඛාසහගත විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත උද්ධච්චසම්පයුත්තසිත එකකි, යන මොහු දෙදෙනද මොමූහචිත්තයෝ නම් වෙත්.

7 මෙසේ සර්වප්‍රකාරයෙන් දොළොස් අකුසල චිත්තයෝ සමාප්තානහ=කියා නිමවන ලදහ.

8 අට්ඨධා ලොභමූලානි-දොසමූලානි ච ද්විධා,
මොහමූලානි ච ද්වෙ'ති ද්වාදසා'කුසලා සියුං

(අහෙතුක සිත් 18)

9 උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝාණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තංචෙ'ති ඉමානි සත්ත'පි අකුසලවිපාකචිත්තානි නාම.

10 උපෙක්ඛාසහගතං කුසලවිපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝාණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පටිච්ඡන චිත්තං සොමනස්සසහගතං සන්තීරණචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි අට්ඨ'පි කුසල විපාකා'හෙතුක චිත්තානි නාම.

11 උපෙක්ඛාසහගතං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචිත්තං, තථා මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං, සොමනස්සසහගතං හසිතුප්පාද චිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි තීණි'පි අහෙතුක කිරියචිත්තානි නාම.

12 ඉච්චෙවං සබ්බථා'පි අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානි සමත්තානි.

13 සත්තා'කුසලපාකානි-පුඤ්ඤපාකානි අට්ඨධා,
ක්‍රියාචිත්තානි තීණී'ති-අට්ඨාරස අහෙතුකා.

(ශොභන සිත්)

14 පාපා'හෙතුකමුත්තානි-'සොභනා'ති වුච්චරෙ
එකූනසට්ඨි චිත්තානි-අථෙ'කනවුතී'පි වා,
59ක් 91ක්

8 ලෝභමූල සිත් අට 8 ය දෙසමූලසිත් දෙක 2 ය මෝහමූලසිත් දෙක 2 යයි අකුසල සිත් දොළොසෙක් වෙත්.

අහෙතුක සිත් 18

9 උපෙක්ඛාසහගත චක්ඛුවිඤ්ඤාණය ද, එසේම උපෙක්ඛාසහගත සෝතවිඤ්ඤාණය ද, ඝාණවිඤ්ඤාණය ද, ජිව්හාවිඤ්ඤාණය ද, දුක්ඛසහගත කායවිඤ්ඤාණය ද, උපෙක්ඛාසහගත සම්පටිච්ඡනචිත්තය ද උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණචිත්තය ද යන මොහු සත්දෙන අකුසලවිපාක චිත්තයෝ නම් වෙත්.

10 කුසලවිපාක උපෙක්ඛාසහගත චක්ඛුවිඤ්ඤාණය ද, එසේම උපෙක්ඛාසහගත සෝතවිඤ්ඤාණය ද, ඝාණ-විඤ්ඤාණය ද, ජිව්හාවිඤ්ඤාණය ද, සුඛසහගත කාය-විඤ්ඤාණය ද උපෙක්ඛාසහගත සම්පටිච්ඡනචිත්තය ද, සොමනස්සසහගත සන්තීරණචිත්තය ද, උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණචිත්තය ද යන මොහු අටදෙන ද කුසලවිපාක අහෙතුකචිත්තයෝ නම් වෙත්.

11 උපෙක්ඛාසහගත පඤ්චවාරාවජ්ජනචිත්තය ද, එසේම මනොවාරාවජ්ජනචිත්තය ද, සොමනස්සසහගත හසිතුප්පාද චිත්තය ද යන මොහු තිදෙන ද අහෙතුක කිරිය චිත්තයෝ නම් වෙත්.

12 මෙසේ සත්ප්‍රකාරයෙන් අටළොස් අහෙතුක චිත්තයෝ සමාප්තයහ.

13 අකුසලවිපාක සිත් සත 7 ය, කුසලවිපාක සිත් අට 8 ය, කිරියසිත් තුණ 3 යයි අහෙතුකචිත්තයෝ අටළොසෙක් 18 වෙත්.

සොභන සිත්

14 අකුසල සිත් දොළොස 12 ය, අහෙතුක සිත් අට ළොස 18 ය යන මොවුන් එකරෙහි මුක්තකොට වෙන් වූ එකුන්සැට 59 ක් වූ හෝ එක් අනූවක් 91 වූ චිත්තයෝ සොභනචිත්තයහයි කියනු ලැබෙත්.

(කාම සොභන සිත් 24)

15 සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං'ති ඉමානි අට්ඨ'පි කාමාවචර **කුසල චිත්තානි නාම.**

16 සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං සසංඛාරිකමෙකං'ති ඉමානි අට්ඨ'පි සහෙතුක කාමාවචර විපාකචිත්තානි නාම.

17 සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං'ති ඉමානි අට්ඨ'පි සහෙතුක **කාමාවචර කිරියචිත්තානි නාම.**

18 **ඉච්චෙවං සබ්බථා'පි චතුවීසති සහෙතුක කාමාවචර කුසල විපාක කිරියචිත්තානි සමත්තානි.**

19 **වෙදනා ඤාණ සංඛාර-භෙදෙන චතුවීසති,**
සහෙතුකාමාවචර-පුඤ්ඤපාක ක්‍රියා මතා

(කාම සිත් පිඬුකිරීම)

20 **කාමෙ තෙවීස පාකානි-පුඤ්ඤා'පුඤ්ඤානි වීසති,**
එකාදස ක්‍රියා චෙ'ති-චතුපඤ්ඤාස සබ්බථා.

කාම සොභන සිත් 24

15 සොමනස්සහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, සොමනස්සහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණ විප්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, යන මොහු අටදෙන කාමාවචර කුසල චිත්තයෝ නම් වෙත්.

16 සොමනස්සහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, සොමනස්සහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරික සිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණ විප්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, යන මොහු අටදෙනද සහෙතුක කාමාවචරවිපාක චිත්තයෝ නම් වෙත්.

17 සොමනස්සහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, සොමනස්සහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරිකසිත එකකි, උපෙක්ඛාසහගත ඤාණ විප්පයුත්ත අසංඛාරිකසිත එකකි, සසංඛාරික සිත එකකි, යන මොහු අටදෙනද සහෙතුක කාමාවචර කිරිය චිත්තයෝ නම් වෙත්.

18 මෙසේ සර්වප්‍රකාරයෙන්ම සූවිස්සක්වූ කාමාවචර කුසල් සහ සහෙතුක කාමාවචර විපාක කිරියචිත්තයෝ සමාප්තයහ.

19 කාමාවචරකුසල් හා සහෙතුක කාමාවචර විපාක කිරියචිත්තයෝ වෙදනාභෙද, ඤාණභෙද, සංඛාරභෙද යෙන් සූවිස්ස 24 හැයි දත්තා ලදහ.

කාම සිත් ජාති භෙදයෙන් පිඩු කිරීම

20 කාම භවයෙහි විපාක සිත් තෙවිස්ස 23 කි, කුසල් සිත් අට 8 කි, අකුසල්සිත් දොළස 12 කි, කිරිය සිත් එකොළොස 11 කි, මෙසේ සර්වාකාරයෙන් කාමාවචර සිත් සූපණස 54 ක් වේ.

(රූපාවචර සිත් 15)

21 විතක්ක විචාර පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨම ජ්ඣාන කුසල චිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතා සහිතං දුතියජ්ඣාන කුසලචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතා සහිතං තතියජ්ඣානකුසල චිත්තං'සුඛෙකග්ගතා සහිතං චතුත්ථජ්ඣානකුසලචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකුසලචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි පඤ්ච'පි රූපාවචර කුසලචිත්තානි නාම.

22 විතක්කවිචාර පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨම ජ්ඣාන විපාකචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතිය ජ්ඣාන විපාකචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතිය ජ්ඣාන විපාකචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුජ්ඣාන විපාක චිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චජ්ඣාන විපාක චිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි පඤ්ච'පි රූපාවචර විපාක චිත්තානි නාම.

23 විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣාන කිරියචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣාන කිරියචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣාන කිරිය චිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣාන කිරියචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣාන කිරියචිත්ත ඤ්චෙ'ති ඉමානි පඤ්ච'පි රූපාවචර කිරියචිත්තානි නාම.

24 ඉච්චෙවං සබ්බථාපි පණ්ණරස රූපාවචරකුසල විපාක කිරියචිත්තානි සමත්තානි.

25 පඤ්චධාජ්ඣානභෙදෙන-රූපාවචරමානසං,
පුඤ්ඤ පාක ක්‍රියාභෙද-තං පඤ්ච දසධා භවෙ.

(අරූපාවචර සිත් 12)

26 ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතන කුසලචිත්තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන කුසලචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

රූපාවචර සිත් 15

21 විතක්කවිචාර පීතිසුඛඑකග්ගතා සහිත පඨම ජ්ඣා කුසලසිතද, විචාරපීතිසුඛඑකග්ගතාසහිත දුතිය ජ්ඣාන කුසලසිතද, පීතිසුඛඑකග්ගතා සහිත තතිය ජ්ඣාන කුසලසිතද, සුඛඑකග්ගතාසහිත චතුත්ථජ්ඣාන කුසලසිතද, උපෙක්ඛාඑකග්ගතා සහිත පඤ්චමජ්ඣාන කුසලසිතද, යන මොහු පස්දෙනද රූපාවචර කුසල චිත්තයෝ නම් වෙත්.

22 විතක්කවිචාර පීතිසුඛඑකග්ගතා සහිත පඨම ජ්ඣාන විපාකසිතද, විචාරපීතිසුඛඑකග්ගතා සහිත දුතියජ්ඣාන විපාක සිතද පීතිසුඛඑකග්ගතා සහිත තතියජ්ඣාන විපාක සිතද, සුඛ එකග්ගතාසහිත චතුත්ථ ජ්ඣාන විපාක සිතද, උපෙක්ඛාඑකග්ගතා සහිත පඤ්චම ජ්ඣාන විපාක සිතද යන මොහු පස්දෙන ද රූපාවචර විපාකචිත්තයෝ නම් වෙත්.

23 විතක්කවිචාර පීතිසුඛ එකග්ගතාසහිත පඨම ජ්ඣාන කිරියසිතද, විචාරපීතිසුඛඑකග්ගතාසහිත දුතිය ජ්ඣාන කිරිය සිතද, පීතිසුඛ එකග්ගතාසහිත තතිය ජ්ඣාන කිරිය සිතද, සුඛඑකග්ගතාසහිත චතුත්ථජ්ඣාන කිරිය සිතද, උපෙක්ඛාඑකග්ගතාසහිත පඤ්චමජ්ඣාන කිරිය සිත ද යන මොහු පස්දෙන ද රූපාවචරකිරිය චිත්තයෝ නම් වෙත්.

24 මෙසේ සම්ප්‍රකාරයෙන් පසළොස 15 ක් වූ රූපාවචර කුසල විපාක කිරියචිත්තයෝ සමාප්තයහ.

25 රූපාවචර චිත්තය පඨමජ්ඣානය ආදි ධ්‍යාන භෙදයෙන් පස්වැදෑරුම්. එය කුසල විපාක කිරිය භෙද යෙන් පසළොස් 15 වැදෑරුම් වේ.

අරූපාවචර සිත් 12

26 ආකාසානඤ්චායතනකුසලසිත ද, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසල සිතද, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලසිතද, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලසිතද යන මොහු සතර දෙන ද අරූපාවචරකුසලචිත්තයෝ නම් වෙත්.

27 ආකාසානඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි චත්තාරි'පි අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

28 ආකාසානඤ්චායතනකිරියචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකිරියචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි චත්තාරි'පි අරූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

29 ඉච්චෙවං සබ්බථා'පි ද්වාදස අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි සමත්තානි.

30 ආරම්මණප්පභෙදෙන-චතුධා'රුප්පමානසං,
පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා-පුන ද්වාදසධා ඨිතං.

(සංක්ෂේප ලොකොත්තර සිත් 8)

31 සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිමග්ගචිත්තං, අනාගාමිමග්ගචිත්තං, අරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි චත්තාරි'පි ලොකුත්තරකුසලචිත්තානි නාම.

32 සොතාපත්තිඵලචිත්තං, සකදාගාමිඵලචිත්තං, අනාගාමිඵලචිත්තං, අරහත්තඵලචිත්තඤ්චෙ'ති ඉමානි චත්තාරි'පි ලොකුත්තරවිපාකචිත්තානි නාම.

33 ඉච්චෙවං සබ්බථා'පි අට්ඨ ලොකුත්තරකුසලවිපාකචිත්තානි සමත්තානි.

34 චතුමග්ගප්පභෙදෙන-චතුධා කුසලං තථා,
පාකං තස්ස ඵලත්තා'ති-අට්ඨධා'නුත්තරං මතං.

(ජාතිභෙදයෙන් ගිණීම)

35 ද්වාදසා'කුසලානෙ'වං-කුසලානෙ'ක වීසති,
ඡත්තිංසෙ'ව විපාකානි-ක්‍රියා චිත්තානි වීසති,

(භූමිභෙදයෙන් ගිණීම)

36 චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ-රූපෙ පණ්ණරසී'රයෙ
චිත්තානි ද්වාදසා'රූපෙ-අට්ඨධා'නුත්තරෙ තථා.

27 ආකාසානඤ්චායතනවිපාකසිත ද විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකසිත ද ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකසිත ද නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකසිත ද යන මොහු සතරදෙන ද **අරූපාවචරවිපාකචිත්තයෝ** නම් වෙත්.

28 ආකාසානඤ්චායතනකිරියසිත ද විඤ්ඤාණඤ්චායතන කිරියසිත ද ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියසිත ද නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියසිත ද, යන මොහු සතරදෙනද **අරූපාවචරකිරියචිත්තයෝ** නම් වෙත්.

29 මෙසේ සම්ප්‍රකාරයෙන් දොළොසක්වූ අරූපාවචරකුසල විපාක කිරිය චිත්තයෝ සමාප්තයහ.

30 **අරූපාවචරසිත ආරම්මණ** භේදයෙන් සිවු වැදෑරුම් වේ. **හැවත කුසල** විපාක **කිරිය** භේදයෙන් **දොළොස්** ආකාරයකින් සිටියේය.

සංක්ෂෙපලෝකෝත්තර සිත් 8

31 **සෝතාපත්ති** මග්ගචිත්තය ද සකදාගාමි මග්ග චිත්තය ද අනාගාමි මග්ගචිත්තය ද අරහත්තමග්ගචිත්තය ද යන මොහු සතරදෙන ද **ලෝකෝත්තර කුසල චිත්තයෝ** නම් වෙත්.

32 සෝතාපත්තිඵල චිත්තය ද සකදාගාමිඵල චිත්තය ද අනාගාමිඵල චිත්තය ද අරහත්තඵල චිත්තය ද යන මොහු සතරදෙන ද **ලෝකෝත්තර විපාක චිත්තයෝ** නම් වෙත්.

33. මෙසේ සම්ප්‍රකාරයෙන් ලෝකෝත්තර කුසල විපාක චිත්තයෝ සමාප්තයහ.

34 සෝතාපත්ති මාර්ගීය ආදී මාර්ග සතරගේ භේදයෙන් ලෝකෝත්තර කුසල චිත්තය චතුර්විධ වේ. විපාකය වනාහි එ කුසලයාගේම ඵලය බැවින් සතර ආකාර වේ. මෙසේ ලෝකෝත්තර චිත්තය අට වැදෑරුම් යයි දන්නා ලදි.

ජාතිභේදයෙන් ගිනිම

35 අකුසල් සිත් දොළොස 12 ය. **කුසල් සිත් එක්විස්ස** 21 ය. විපාක සිත් සතිස 36 ය. **කිරියසිත් විස්ස** 20 ය යි **මෙසේ ජාතිභේදයෙන් චිත්තය එකුන් අනූව 89 ක් වේ.**

භූමිභේදයෙන් ගිනිම

36 **කාමාවචරසිත් සුපණස 54 ය.** රූපාවචරසිත් පසළොස 15 ය අරූපාවචරසිත් දොළොස 12 ය. **ලෝකෝත්තර සිත්** අට 8 යයි මෙසේ භූමිභේදයෙන් **චිත්තය එකුන් අනූව** 89 **ක් වේ.**

(නිගමනය)

37 ඉත්ථ'මෙකූනනවුති - ප්පභෙදං පන මානසං,
එකවීසසතං වා'ථ - විභජන්ති විචක්ඛණා.

(ලෝකෝත්තර චිත්තය 40 ක් වන සැටි)

38 කථ'මෙකූනනවුතිවිධං චිත්තං එකවීසසතං හොති? විතක්කවිචාර පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣාන සොතාපත්ති මග්ගචිත්තං, විචාර පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ග චිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ග චිත්තං උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි සොතාපත්තිමග්ග චිත්තානි නාම.

39 තථා සකදාගාමිමග්ග, අනාගාමිමග්ග, අරහත්ත මග්ගචිත්තඤ්චෙ'ති සමවීසතිමග්ගචිත්තානි. තථා ඵල චිත්තානි චෙති සමචත්තාළීස ලොකුත්තරචිත්තානි භවන්ති'ති.

40 ඣානඞ්ග යොග භෙදෙන - කත්වෙ'කෙකන්තු පඤ්චධා,
වුච්චතා'නුත්තරං චිත්තං - චත්තාළීස විධං'තිච.

(ලෞකික ලෝකෝත්තර ධ්‍යානසිත් පිඬුකිරීම)

41 යථා ච රූපාවචරං - ගය්හතානුත්තරං තථා,
පඨමාදිජ්ඣානභෙදෙ - ආරුප්පඤ්චා'පි පඤ්චමෙ.
එකාදසවිධං තස්මා - පඨමාදික'මීරිතං
ඣානමෙකෙක'මන්තෙතු - තෙවීසති විධං භවෙ.

(කුසල් අකුසල් හා විපාක ක්‍රියා විස්තර වශයෙන්)

42 සත්තතිංස විධං පුඤ්ඤං - ද්වීපඤ්ඤාසවිධං තථා,
පාක'මිච්චාහු චිත්තානි - එකවීසසතං බුධා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ චිත්තසඞ්ගහ විභාගො නාම

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

නිගමනය.

37 චිත්තය වනාහි මෙසේ කියනලද ප්‍රභේදයෙන් එකූන් අනූව 89 ක් වන්නේය. ප්‍රාඥයෝ එය එකසිය එක්විස්ස 121 ක් කොට බෙදත්.

ලොකෝත්තර චිත්තය හතළිස 40 ක් වන සැටි.

38 එකූන් අනූ ප්‍රභේද ඇති චිත්තය එකසිය විසි එකක් වන්නේ කෙසේදයත්? විතක්කවිචාරපීතිසුඛ එකග්ගතා සහිත පඨමජ්ඣාන සෝතාපත්තිමග්ග චිත්තය ද, විචාර පීති සුඛ එකග්ගතා සහිත දුතියජ්ඣාන සෝතාපත්තිමග්ග චිත්තයද, පීතිසුඛ එකග්ගතා සහිත තතියජ්ඣාන සෝතාපත්තිමග්ග චිත්තය ද, සුඛඑකග්ගතා සහිත චතුත්ථජ්ඣාන සෝතාපත්ති මග්ග චිත්තය ද, උපෙක්ඛා එකග්ගතා සහිත පඤ්චමජ්ඣාන සෝතාපත්තිමග්ග චිත්තය ද යි යන මොහු පස්දෙන ද සෝතාපත්තිමග්ග චිත්තයෝ නම වෙත්.

39 එසේ ම සකදාගාමිමග්ග චිත්තය ද අනාගාමි මග්ග චිත්තය ද, අරහත්තමග්ග චිත්තය ද, පසක් පසක් වීමෙන් මාර්ගී සිත් නම විස්සක් වේ. එසේම ඵලසිත්ද, සමවිස්සක් වේ. මෙසේ ලොකොත්තර චිත්තයෝ සමසතළිසෙක් වෙත්.

40 එක් එක් ලෝකොත්තර චිත්තය ධ්‍යානාඞ්ගයොග භෙදයෙන් පස් පස් වැදෑරුම් කොට ලෝකෝත්තර චිත්තය සතළිස් වැදෑරුම් වන්නේ යයිද කියනුලැබේ.

ලෞකික ලෝකෝත්තර ධ්‍යාන සිත් පිඩුකිරීම.

41 රූපාවචර චිත්තය ප්‍රථමධ්‍යානාදි භෙදයෙහි ලා යම්සේ ගනු ලැබේ ද එසේම ලොකොත්තර චිත්තය ද එම ධ්‍යාන භෙදයෙහි ලා ගනු ලැබේ. අරූපාවචර චිත්තය ද පඤ්චමධ්‍යානයෙහි ලා ගනුලැබේ. එහෙයින් ප්‍රථමධ්‍යානාදී එක් එක් ධ්‍යානයක් හා යෙදෙන චිත්තය එකොළොස් එකොළොස් වැදෑරුම් වේ. අන්තිම වූ පඤ්චමධ්‍යානය හා යෙදෙන චිත්තය වනාහි තෙවිසි වැදෑරුම්වේ.

කුසල් අකුසල් හා විපාක ක්‍රියා විස්තර වශයෙන්.

42 කුසල්සිත් සත්තිසෙ 37 ක් වේ. එසේ ම විපාක සිත් දෙපණසෙ 52 ක් වේ. මෙසේ අකුසල් සිත් දොළස 12 හා ක්‍රියා සිත් විස්ස 20 ක් සමග ප්‍රාඥයෝ සිත් 121 ක් යයි කිනු. මෙසේ අභිධර්මාර්ථ සංග්‍රහයෙහි චිත්තසඞ්ගහවිභාග නම් වූ

ප්‍රථම පරිච්ඡේදය නිමි.

අභිධර්මය

ප්‍රථම භාගය

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මා සම්බුද්ධස්ස

1 වැනි පාඩම

අභිධර්මය හැඳින්වීම

බුදුරජාණන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරණ ලද ධර්මය බුද්ධ වචනය නම්. බුද්ධ ධර්මය යි ද කියනු ලැබේ. ඒ බුද්ධ වචනය පළමු කොට ධර්ම-විනය වශයෙන් කොටස් දෙකකට ද ඉක්බිති විනය-සූත්‍ර-අභිධර්ම වශයෙන් පිටක තුණකට ද බෙදේ. පළමු බෙදීමෙහි භික්ෂු භික්ෂුණීන්ගේ හික්මීම් උදෙසා පනවනලද සියලු නීති රීති විනය නමින් ද, ඉතිරි සියලු දේශනා ධර්ම නමින් ද හැඳින් වේ. දෙවැනි බෙදීමේ දී ධර්මය ම සූත්‍ර-අභිධර්ම නමින් දෙ කොටසකට බෙදී, මෙසේ තුන්පිටකය සෑදී තිබේ. බුදුන් පිරිනිවී පසු මහරහතුන් කළ ධර්මසංගායනාවන්හි දී මේ බෙදීම් ඇති විය.

සූත්‍ර නාමයෙන් ලැබෙන්නේ ඒ ඒ තැන්හිදී නොයෙක් පුද්ගලයන්ට සුවසේ වැටහී යන අයුරු නොයෙක් හේතු-උදාහරණ-උපමා ආදියෙන් ධර්මය පහදා දීමට ඔවුනොවුන් අමතා බුදුරජාණන් වහන්සේ ඉමහත් කරුණාවෙන් පැවැත්වූ ධර්ම දේශනාවෝයි. මේ සියලු දේශනාවන්හි සාරය ගෙණ ලෝකයෙහි විද්වතුන් අතර එතෙක් රැව්පිළි රැව් දුන් ධර්මතාවන් පිළිබඳ නොයෙක් ගැඹුරු ප්‍රශ්න සියල්ලම සම්පූර්ණයෙන්ම, මිදකුදු වෙනසක් නො වනසේ විසදෙන අයුරු දේශනා කරණලද විශේෂ ධර්මය අභිධර්ම නාමයෙන් හඳුන්වනු ලැබේ. එනම්; ඉතා සියුම් වූ ධාතු= ස්වභාවධර්ම ශාස්ත්‍ර යයි. මේ අභිධර්මයට පරමාර්ථ දේශනා යනු ද නමකි. මෙය අඩංගු වන පොත් සතක් වෙති. "සප්තප්‍රකරණ" යන නමින් කියවෙන්නේ ඒ පොත් සතය.

එනම්:- ධම්මසඞ්ගණී - විභඞ්ග - ධාතුකථා - පුග්ගල පඤ්ඤත්ති - කථාවත්ථු - යමක පට්ඨාන යන මොහු වෙති.

මේ පොත් සතෙහි ම එන පරමාර්ථ ධර්මයෝ චිත්ත-චෛතසික - රූප - නිර්වාණය යි කොටස් සතරකට ඇතුලත් වෙති. ලොව ඇතිතාක් සියලුම ගණන් ඉලක්කම් දහය තුළ ඇතුළත් වන්නාක් මෙන් සියලුම අභිධර්මයෝ මේ සතරෙහි ම ඇතුලත් වෙති. මේ සතර අභිධර්මාර්ථය මැනවින් ග්‍රහණ කිරීමෙන් ගත් කල්හි මුලු අභිධර්මපිටකයෙහි ම මූලික ඉගෙණුම සම්පූර්ණ වේ.

2 වැනි පාඩම

පරමාර්ථ ධර්ම 4

අභිධර්මය හෙවත් අභිධර්මාර්ථයෝ වනාහි චිත්තය චෛතසිකය, රූපය, නිර්වාණය යි පරමාර්ථ වශයෙන් -වෙනස් නො වන ස්වභාවයෙන් සතර වැදෑරුම් වේ.

චිත්තය

සිත=අරමුණු සිතන හෙයින් චිත්ත නම් වේ. එනම්: අරමුණු සිතන හෙවත් දැනගන්න ස්වභාවය යි. "ආරම්මණ විජානන ලක්ඛණං චිත්තං" යනු හෙයින් සිතේ ලක්ෂණය අරමුණු දැනගැනීමය. අරමුණු නම්; ඇස, කණ ආදියට ගොදුරු වන රූප, ශබ්ද ආදිය යි. සිත අරමුණකින් වෙන්ව නුපදී.

චෛතසික

සිතෙහි උපදින්නේ හෙවත් සිතෙහි යෙදෙන්නෝ චෛතසික නම්. එනම්:- සිතෙහි නිතර උපදින-සිත හා එකට යෙදෙන ඵස්ස=හැපීමය වේදනා=විඳීමය ආදි නොයෙක් ආකාර වූ ස්වභාව ධර්මයෝය. ඔවුහු ස්වභාව ලක්ෂණ වශයෙන් පණස් දෙකක් 52 වෙති. මොවුහු සිත සමග උපදිත්, සිත සමග නැසෙත්, සිත ඇසුරු කරන වස්තුව ම ඇසුරු කෙරෙත්, සිතට හමු වූ රූප ශබ්දාදිය ම අරමුණු කොට

යනින්. උපමා වශයෙන් සලකතොත් සිත සූප්‍යකා= කොද්දක ජලය මෙනි. චෛතසික එහි යෙදුනු දුරු, මිරිස්, ලුණු, ඇඹුල් ආදී රසයන් මෙනි. සිත චෛතසික යන් වෙන්වද, චෛතසික සිතින් තොරවද නූපදී.

රූපය

මෙහි ශීත උෂ්ණ ආදියෙන් විකාරවන වෙනස්වන හෙයින් **රූප** නම් වේ. එනම්: පඨවිධාතු තද ගතිය ආපෝධාතු බැඳීම්ගතිය ආදී ස්වාභාව ලක්ෂණ විසිඅට 28 කි. රූප ධර්මයෝ චිත්ත චෛතසිකයන්ට වඩා වැඩි වේලාවක් ජීවත්වන හෙයින් ශීත උෂ්ණ ආදී විරුද්ධ හේතූන් හා ගැටෙත්. එවිට ඔවුන්ගේ පෙර පැවති ආකාරය වෙනස්ව අමුතු ආකාරයකට මාරුවෙත්. විකාරවීම වෙනස්වීම නම් මෙයයි. රූප ධර්මයෝ සමූහ සමූහ වශයෙන් එක් වී නොයෙක් සටහන් ඇති ද්‍රව්‍ය බවට පැමිණෙත්. විකාරය වෙනස්වීම ප්‍රකට ව පවත්නා බැවින් එහි ම රූපව්‍යවහාරය ලැබේ. චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ වෙනස් වීම රූපයෙහි මෙන් ප්‍රකට නොවේ. සටහන් සහිත ද්‍රව්‍ය භාවයක් එහි නො ලැබෙන හෙයිනි. රූපයට අරමුණු ගත නොහැකිය.

නිබ්බාන

නිබ්බාන (නි + වාන) යන මෙහි 'වාන' යනු තෘෂ්ණාවය. ලොකු කුඩා භවයන් එකට ගළපන අර්ථයෙන් තෘෂ්ණාව වාන නම්. **'නි'** යනු නික් මීමය. තෘෂ්ණාවෙන් නික්මුනාවූ හෙවත් තෘෂ්ණාවෙන් අරමුණු කළ නොහැකිවූ ශාන්ත භාවයවූ නිවන නිබ්බාන නම්. **'සන්ති ලක්ඛණං නිබ්බානං''** යි කී හෙයින් කෙලෙස් තැ… දුක් සන්සිඳීම නිවනෙහි ලක්ෂණයයි. නිර්වාණ යනුද මෙයම ය…

3 වැනි පාඩම

ප්‍රඥප්තිය හා පරමාර්ථය

ප්‍රඥප්තිය යනු ලෝක ව්‍යවහාර කථාවයි. ලෝකයා විසින් ඒ ඒ දේවලට තබාගත් නාමයෝ යි. මීට ම සම්මුති යයි ද කියනු ලැබේ. මිනිස්, දෙවි, බඹ, ඉර, හඳ යනාදී

ක්‍රමති. මෙසේ ව්‍යවහාර පහසුව තකා ලෝකයා විසින් තබාගන්නා ලද නාමයෝ සම්මුති නම් වෙත්. මොවුහු ලෝකව්‍යවහාර වශයෙන් ඇති නමුත් පරමාර්ථ වශයෙන් නම් නැත්තාහ. අප කථා කිරීමේ පහසුව පිණිසත් යම් යම් දේ වෙන් කොට දැනගැනීම පිණිසත් මේ ප්‍රඥප්තීන් යොදාගත් බව සැලකිය යුතුය. ලෞකික වශයෙන් එහි ද සත්‍යයක් නැත්තේ නොවේ. එහෙයින් එය සම්මුති සත්‍යය යි හඳුන්වනු ලැබේ.

පරමාර්ථය නම් තම තමන් අයත් ගතියෙන් වෙනස් නො වන ස්වභාවය. චිත්ත, චෛතසික, රූප, නිබ්බාන යන මොවුහු වෙනස් නො වෙති. එහෙයින් ඔවුහු පරමාර්ථ නම් වෙති. සිත වෙනස් වන්නාසේ පෙනුණද එහි ලක්ෂණය වූ අරමුණු දැනීම නම් කිසිසේත් වෙනස් නොවේ. චෛතසික ආදීන්ගේ පරමාර්ථ භාවය ද මෙසේ ම දත යුතුය. පරමාර්ථය ඇත්ත වශයෙන් පවත්නා බැවින් පරමාර්ථ සත්‍ය නමි. මේ පරමාර්ථ සත්‍යයෙහි ඇතුළත් වන ධර්මයෝ නම් සිත් අසූනව 89 ය, චෛතසික පනස් දෙක 52 ය, රූප විසිඅට 28 හා නිබ්බානය යන මොහු වෙත්.

ප්‍රඥප්තිය නිතර වෙනස් වේ. මිනිසකු ගැන සල්ලක්ෂා කරමු. ඔහු පිළිබඳ ළදරු, තරුණ, මහලු යන අවස්ථා තුනක් ලෝකව්‍යවහාරයෙහි පැණෙති. එකම මිනිසා අවස්ථා වශයෙන් මේ ප්‍රඥප්ති=ව්‍යවහාර මාත්‍ර තුනම ලබයි. ඔහු මැරී ගොස් දෙව් ලොව ඉපිද දේව නාමය ලබයි මිනිස් නම අත්හරී. ඉන් මැරී බඹ ලොව ඉපිද බ්‍රහ්ම නාමය ලබයි. දේව නාමය අත්හරී. මෙසේ වරින් වර කලින් කල වෙනස් වීම ප්‍රඥප්තියෙහි මිස පරමාර්ථයෙහි නැත. මනුෂ්‍යයාගේ ළදරු, තරුණ, මහලු අවස්ථා වලදී හෝ දිව්‍ය බ්‍රහ්ම අවස්ථා වලදී හෝ සිතෙහි වූ අරමුණු දැනගැනීම නමැති ලක්ෂණයාගේ වෙනසක් කිසිසේත් ඇති නොවේ. පරමාර්ථයක් හෙයිනි.

4 වැනි පාඩම

චිත්ත කාණ්ඩය

සතර පරමාර්ථයන්ගෙන් චිත්තපරමාර්ථය **කාමාවචරය, රූපාවචරය, අරූපාවචරය, ලෝකෝත්තරය** යි සිව් වැදෑරුම් වේ. කාමභූමිය, රූපභූමිය, අරූපභූමිය යන මේවා, ස්ථාන වශයෙන් පවත්නා බැවින් ස්ථාන භූමි නම් වෙත්. ලෝකෝත්තර භූමිය වනාහි අවස්ථා භූමියකි. ලෝකෝත්තර භූමි නාමයෙන් ස්ථානයක් නැති බැවිනි. මෙහි "භූමි" යන්නෙන් ගෘහස්ථභූමිය, ශ්‍රමණභූමිය, සාමණේරභූමිය, උපසම්පන්නභූමිය යන ආදියෙහි මෙන් අවස්ථාව පමණක් ගනු ලැබේ. ලෝකෝත්තර මාර්ගඵල සිත් උපදින=පහළවන අවස්ථාමාත්‍රය ගෙන එම චිත්තය අවස්ථාභූමිය යි කියනු ලැබේ. නිබ්බානය=නිවන ද අවස්ථා භූමියකි.

කාමාවචර සිත — එකොළොස් වැදෑරුම් කාමභූමියෙහි බොහෝ සෙයින් හැසිරෙන පවතින=උපදින සිත **කාමාවචර** නම් වේ. එනම්:- කාමාවචර සිත් පණස් හතර 54 ය.

රූපාවචර සිත — සිත නැති අසඥසත්ත්වභූමිය හැර පසළොස් වැදෑරුම් රූපභූමියෙහි බොහෝ සෙයින් හැසිරෙන පවතින=උපදින සිත **රූපාවචර** නම්. එනම්:- රූපාවචර සිත් පසළොස 15 ය.

අරූපාවචර සිත — සතර වැදෑරුම් අරූපභූමියෙහි බොහෝ සෙයින් හැසිරෙන පවතින=උපදින සිත් **අරූපාවචර** නම්. එනම්:- අරූපාවචර සිත් දොළස 12 ය.

ලෝකෝත්තර සිත — **ලෝකෝත්තර** - ලෝක + උත්තර යන මෙහි **ලෝක** යනු තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි දෙදෙනා විසින් අරමුණු වශයෙන් තදින් අල්වා ගන්නා ලද **උපාදානස්කන්ධ පසය**. එය නැසී බිඳී විනාශ

වන බැවින් ලෝකනම් වේ. උත්තර යනු එතරවීමය. ලෝකයෙන් එතර වෙමින් පවත්නා මාර්ග සිත් ද ලෝකයෙන් එතරවූ ඵලසිත්ද ලෝකෝත්තර නම් වේ. එනම්: ලෝකෝත්තර සිත් අට 8 ය. මේ සිත් අට ලෝකයෙහි ඇතුලත් නොවෙති.

කාමාවචර සිත වනාහි අකුසල් සිත් දොළස 12 ය. අහේතුක සිත් දහ අට 18 ය, කාම සෝභන සිත් විසිහතර 24 යි පණස්හතරක් 54 වේ. එයින් අකුසල් සිත් දොළස ලෝභමූලසිත් 8 ය, ද්වේෂ මූලසිත් දෙක 2 ය. මෝහ මූල සිත් දෙක 2 යයි මූල භේදයෙන් කොටස් තුනක් වේ.

5 වැනි පාඩම

ලෝභ මූල සිත් අට

1 සෝමනස්සසහගත දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්ත
2 සෝමනස්ස සහගත දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත සසංඛාරිකචිත්ත
3 සෝමනස්සසහගත දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්ත
4 සෝමනස්සසහගත දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත සසංඛාරිකචිත්ත
5 උපෙක්ඛා සහගත දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්ත
6 උපෙක්ඛා සහගත දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත සසංඛාරිකචිත්ත
7 උපෙක්ඛා සහගත දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත අසංඛාරිකචිත්ත
8 උපෙක්ඛා සහගත දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත සසංඛාරිකචිත්ත

මේ සිත්අට ලෝභය සමග යෙදෙන බැවින් ලෝභ සහගත සිත් සීද, ගසකට මුලක්සේ ඒ ලෝභයම මේ සිත් අටට ද මුලක් වැනි වූ බැවින් ලෝභමූලසිත් සීද ලෝභ

ඕන් සිද කියනු ලැබේ. තවද ලෝභ දෝස ආදීන්ට මූල යන නාමයත් හේතු යන නාමයත් ව්‍යවහාර කරනු ලැබේ.

සොම්නස්සහගත

මෙහි සොම්නස නම් ඉෂ්ට-ප්‍රිය අරමුණෙහි මිහිරි රසය නැමැත්තෙන් විඳිනා සැප වේදනාවය. ඒ සොම්නස හා යෙදුනේ සොමනස්සසහගත නම්.

[සිත සොම්නස්සහගතවීමට කරුණු සතරකි.

එනම්:- 1. සොම්නස් සිතකින් උපන්නෙකු වීමය.

2. නොගැඹුරු අදහස් ඇති බවය.

3. ඉෂ්ට අරමුණු හා එක්වීමය.

4. ව්‍යසන විපත්ති වලින් මිදීමය.]

දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත

දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත යන මෙහි දිට්ඨි යනු දැක්මය. ඒ දිට්ඨියද මිච්ඡාදිට්ඨිය, සම්මා දිට්ඨිය යි දෙවැදෑරුම් වේ. එයින් මේ අකුසල අවස්ථාව බැවින් මෙහි මිච්ඡාදිට්ඨියම ගැණේ. ප්‍රාණඝාතය අදත්තාදානය යන ආදිය නිවැරදිය යන ආදී වැරදි දැක්ම හෙවත් වැරදි හැඟීම මිච්ඡාදිට්ඨියයි. දිට්ඨියම දිට්ඨිගත නම්. දෙසැට මිථ්‍යාදෘෂ්ටියෙහි ඇතුලත් ය යන අර්ථයෙන් ද දිට්ඨිගත නම්. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය හා එක්ව මිශ්‍රවූයේ දිට්ඨිගතසම්පයුත්ත නම්.

දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත

මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය හා එක්ව නො යෙදුණේ දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත නම්.

[සිත දිට්ඨිගත සම්පයුත්ත වීමට කරුණු 5 කි.

එනම්:— 1. සතුන් මැරීම් ආදිය වරද නැත යන ඈදි මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් ඇති බවය.

2. මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය ඇත්තවුන් ඇසුරු කිරීමය.

3. සද්ධර්මයෙන් වෙන්ව සිටීමය.

4. වැරදි කල්පනා බහුල කොට ඇති බවය.

5. කුතුවිණින් මෙනෙහි කිරීමය.

දිට්ඨිගත විප්පයුත්ත අකුසල් සිතට ද මේ කරුණුම වෙනස් කොට ගත යුතුයි.]

උපෙක්ඛා සහගත

උපෙක්ඛා නම් මධ්‍යස්ථ අරමුණෙහි මිහිරිද අමිහිරිද නොවූ රසය කැමැත්තෙනුත් අකමැත්තෙනුත් තොරව විඳ ගන්නා වෙදනාවය. ඒ උපෙක්ඛාව හා එක්ව යෙදුනේ **උපෙක්ඛා සහගත** නම්.

[සිත උපෙක්ෂා සහගත වීමට කරුණු සතරකි.

එනම්:— 1. උපෙක්ෂා සිතකින් උපන්නෙකු වීම.

2. ගැඹුරු අදහස් ඇති බවය.

3. මධ්‍යස්ථ අරමුණක් හා එක්වීමය.

4. ඤාතිව්‍යසන ආදියෙන් මිදීමය.]

අසංඛාරික
සසංඛාරික

යමක් කිරීමේදී මෙහෙයීමක් හෙවත් උනන්දු කරවීමක් නැතුව ස්වභාවයෙන් තිබුණු ව ඉබේමමවගේ හට ගන්නා සිත **අසංඛාරික** නම්. මෙහෙයීමක් හෙවත් උනන්දු කරවීමක් ඇතිව හෝ තිබුණුව හටගන්නා සිත **සසංඛාරික** නම්.

මෙහෙයීමක් ද අනුන්ගේ මෙහෙයීමය තමන්ගේම මෙහෙයීමය යි දෙවිධියකින් ඇතිවන්නේය. අනුන්ගේ මෙහෙයීම නම් යම්කිසි දෙයක් කිරීමෙහි උනන්දු නොවී සිටින කල්හි එය "කරව" යි අනුන් විසින් උනන්දු කරවීමය. තමන්ගේ මෙහෙයීම නම් යම් දෙයක් කිරීමෙහි උනන්දු නොවී සිටින කල්හි එය කිරීමෙන් ඇති වන ප්‍රයෝජනය හා නොකර සිටීමෙන් ඇති වන පාඩුවද යන ආදිය සලකා පසුව තමන්ම උනන්දුවීමයි.

[සිත අසංඛාරික වීමට කරුණු සයකි.

එනම්:— 1. අසංඛාරික කර්මයකින් උපන්නෙකු වීමය.

2. කය හා සිත සැපවත් වීමය.

3. ක්ෂාන්තිය ඉවසීම බහුලව ඇති බවය.

4. කාර්‍යශූරත්වයෙහි අගය දැන ගැනීමය.

5. කටයුත්තෙහි මහා පුරුද්ද ඇති බවය.

6. ඍතු භොජනාදිය සුදුසු පරිදි ලැබීමය.

මේ කරුණු සය නො ලැබීමෙන් චිත්තය සසංඛාරික වන්නේය.]

6 වැනි පාඩම

ලෝභ මූල සිත් අට උපදින ආකාරය

[1. යමෙක් තමන්ට ඉෂ්ට=ප්‍රිය අරමුණක් ලැබීම නිසා සොම්නස්සහගතව සොරකම, කාමමිථ්‍යාචාරය, යන ආදිය කිරීම වරද නැතැයි මිථ්‍යා අදහස් නිසා දිට්ඨිගතසම්ප්‍රයුක්තව මෙහෙයීමක් නැතුව ඉබේමවාගේ උපදනා තියුණුවූ අසංඛාරික සිතින් සොරකම, කාමමිථ්‍යාචාරය, බොරුකීම, කේලාම් කීම, පරුෂ වචනකීම, අන්සතු දේට ආසා කිරීම,

මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් ඇති කර ගැනීම යන මේ අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට පළමුවැනි ලෝභ සිත උපදී.

2. යමෙක් ඉෂ්ට අරමුණක් ලැබීම නිසා සොම්නස් සහගතව සොරකම් ආදී පව් කිරීම නිවැරදිය යන මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නිසා දිට්ඨිගතසම්පයුත්තව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොටවූ සසංඛාරික සිතින් සොරකම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට දෙවන ලෝභ සිත උපදී.

3. යමෙක් ඉෂ්ට අරමුණක් ලැබීම නිසා සොම්නස් සහගතව මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නැති නිසා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තව මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේමවගේ උපදනා තියුණුවූ අසංඛාරික සිතින් සොරකම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද ඔහුට තුන්වන ලෝභසිත උපදී.

4. යමෙක් ඉෂ්ට අරමුණක් ලැබීම නිසා සොම්නස් සහගතව මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නැති නිසා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොටවූ සසංඛාරික සිතින් සොරකම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට සතරවැනි ලෝභසිත උපදී.

5. යමෙක් ප්‍රියද නොවූ අප්‍රියද නොවූ මධ්‍යස්ථ අරමුණක් ලැබීම නිසා උපෙක්ඛාසහගතව සොරකම් ආදී පව්කිරීම නිවැරදිය යන මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නිසා දිට්ඨිගතසම්පයුත්තව මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේමවගේ උපදනා තියුණුවූ අසංඛාරික සිතින් සොරකම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට පස්වැනි ලෝභසිත උපදී.

6. යමෙක් මධ්‍යස්ථ අරමුණක් ලැබීම නිසා උපෙක්ඛාසහගතව මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නිසා දිට්ඨිගතසම්පයුත්තව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොටවූ සසංඛාරික සිතින් සොරකම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට සවැනි ලෝභසිත උපදී.

7. යමෙක් මධ්‍යස්ථ අරමුණක් ලැබීම නිසා උපෙක්ඛා සහගතව මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නැති නිසා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තව මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේම වගේ උපදනා තියුණුවූ අසඞ්ඛාරික සිතින් හොරකම් ආදි අකුසල සයෙන් යම් අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට සත්වැනි ලෝභසිත උපදී.

8. යමෙක් මධ්‍යස්ථ අරමුණක් ලැබීම නිසා උපෙක්ඛා සහගතව මිථ්‍යාදෘෂ්ටි අදහස් නැති නිසා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොටවූ සසංඛාරික සිතින් හොරකම් ආදිය කරයිද එකල ඔහුට අටවැනි ලෝභසිත උපදී]

7 වැනි පාඩම

ද්වේෂ මූල සිත් දෙක

---

1. **දොම්නස්සහගත පටිඝසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.**
2. **දොම්නස්සහගත පටිඝසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත**

මේ සිත් දෙක ගසකට මුලක්සේ ද්වේෂය මුල්කොට ඇති බැවින් ද්වේෂමූලසිත් යි ද, ද්වේෂසිත් යි ද, දෝසසිත් යි ද, ප්‍රතිඝය හා එක්ව උපදනා බැවින් පටිඝසම්පයුත්ත සිත් යි ද, පටිඝ සිත් යි ද, දොම්නස් වේදනාව හා යෙදෙන බැවින් දොම්නස්සහගත සිත් යි ද කියනු ලැබේ.

දොම්නස්සහගත — මෙහි **දොම්නස්** නම් අනිෂ්ට අරමුණේ අමිහිරි රසය නොකැමැත්තෙන් විඳින **දුක් වේදනාවය**. ඒ දොම්නස හා යෙදුනේ **දොම්නස්සහගත** නම්.

පටිඝ සම්පයුත්ත

අරමුණෙහි විරුද්ධාකාරයෙක් හැපෙමින් හිංසා-පීඩා කරන ද්වේෂය හෙවත් ක්‍රෝධය පටිඝ නම්. මේ ක්‍රෝධය හෙවත් තරහ හෘදය වස්තුව ඇසුරුකොට ඉපිද එහි හැපෙමින් එය ගිනිකබලක් සේ රත්කරයි. එහි වූ සිත ද, උණුසුම් කොට දවයි. එවිට කය ද උණුසුම් වී දැවෙයි. ඒ කය අනුන් සමග හැපී ඔවුනට ද හිංසා පීඩා කරයි. මෙසේ තරහ ඇති තැනැත්තා ඒ තරහ නිසා අනුන්ට හිංසා කොට තමනුත් හිංසාවට පීඩාවට පැමිණෙන්නේ ය. එහෙයින් මෙයට පටිඝ යයි කියනලදී. පටිඝය හා එක්ව යෙදුනේ **පටිඝසම්පයුත්ත** නම්.

අසඞ්ඛාරික හා සසඞ්ඛාරික බව පෙරකී පරිද්දෙන් දත යුතුයි.

[සිත දෙම්නස් වීමට හා පටිඝ සම්පයුත්තවීමට හේතු සතරකි.

එනම්:— 1. තරහ ගති ඇති බව - කිපෙන සුළුබව ය.
2. යමක දූරදිග නො පෙණෙන බවය.
3. නූගත් බවය.
4. අමනාප දෙය හා එක්වීම ය.]

ද්වේෂමූල දෙසිත උපදින ආකාරය.

[1. යමෙක් අනිෂ්ට - තමන් නොකැමැති අරමුණක් ලැබී සිත දුක්වීමෙන් **දෞර්මනස්සසහගතව** සැඩගති ඇතිවීමෙන් **පටිඝසම්පයුත්තව** මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේම වගේ උපදනා තියුණුවූ **අසඞ්ඛාරික** සිතින් සතුන් මැරීම, හොරකම් කිරීම, බොරුකීම, කේලාම්කීම, පරුෂවචන කීම, නිෂ්ඵල වචනකීම, ව්‍යාපාදය යන අකුසල සතින් යම්කිසි අකුසලයක් කරයි ද එකල ඔහුට පළමුවන දෝසසිත උපදී.]

2. යමෙක් අනිෂ්ට අරමුණක් ලැබී සිත දුක්වීමෙන් දෞම්නස්සසහගතව සැඩගති ඇතිවීමෙන් පටිඝසම්පයුත්තව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොට වූ සසංඛාරික සිතින් සතුන් මැරීම් ආදී අකුසල් සතෙන් යම්කිසි අකුසලයක් කරයි ද එකල ඔහුට දෙවැනි දෝසසිත උපදී.]

8 වැනි පාඩම

මෝහමූල සිත් දෙක

---

2. උපෙක්ඛාසහගත විචිකිච්ඡාසම්පයුත්ත සිත.

3. උපෙක්ඛාසහගත උද්ධච්චසම්පයුත්ත සිත.

මේ සිත් දෙක ගසකට මුලක්සේ මෝහය මුල්කොට ඇති බැවින් **මෝහමූලසිත්** යි ද බලවත් මෝඩකමින් යුත් බැවින් මෝමූහසිත් යි ද මෝහය සමග යෙදෙන බැවින් **මෝහසහගතසිත්** යි ද මෝහසිත් යි ද කියනු ලැබේ. උපෙක්ඛාසහගත යන්න පෙර කී සේම දත යුතුයි.

විචිකිච්ඡා සම්පයුත්ත සිත

විචිකිච්ඡා නම් බුද්ධාදී අටතැනක උපදින සැකය වේ. එය හා එක්ව යෙදුන සිත **විචිකිච්ඡා-සම්පයුත්ත සිතය.** විචිකිච්ඡාව මෝහමූල ප්‍රථම චිත්තයෙහිම යෙදේ. එහෙයින් මේ සිත හැඳින්වීම පිණිස "විචිකිච්ඡා සම්පයුත්තය" යි මෙයම නවත්කොට කියන ලදී.

[සිත විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තවීමට හේතු සතකි.

එනම්:—1. ධර්මය නූගත්බව, 2. ශ්‍රද්ධාව නැති බව, 3. බුද්ධාදී උතුමන් ගැන නොවිචාරීම, 4. ශික්ෂාව නොදත්බව, 5 පාපමිත්‍රයන් ඇසුරුකිරීම. 6. නිතර රත්නත්‍රයට දොස් නගා කථාකිරීම, 7. අරමුණෙහි නියම තත්වය ඉක්මවා කල්පනාකිරීම යන මොහුය.]

උද්ධච්ච සම්පයුත්ත සිත

උද්ධච්ච යනු සිතෙහි ඇතිවන නොසන්සුන් බවය. නොහොත් කැලඹීම් සවභාවය යි. ඒ උද්ධච්චය හා එක්ව යෙදුන සිත උද්ධච්ච සම්පයුත්ත සිතය. මේ උද්ධච්චය අකුසල් සිත් දොළොසෙහි ම යෙදේ. එහෙත් මේ සිතෙහිම එය බලවත් ය. අන්‍ය සිත්හි දුර්වලය යන බව දක්වීම පිණිස මෙය ම "උද්ධච්ච සම්පයුත්ත" යි කියන ලදී.

[සිත උද්ධච්ච සම්පයුත්තවීමට හේතු සතකි.

එනම්:—1. නූගත්බව, 2. හොඳ නොහොඳ දේ ගැන නිතර නො විචාරීම, 3. ශික්ෂාව නොදත් බව, 4. ගුණවෘද්ධයන් සේවනය නොකිරීම, 5. පාප මිත්‍රයන් ආශ්‍රය කිරීම, 6. නිතර නුසුදුසු දේ ගැන කථා කිරීම, 7. සිත කය දෙකට කරදර ඇති බව යන මොහුය.]

වේදනා සම්ප්‍රයොගය

මේ මෝහමූල සිත් දෙක ලෝභාදී හේතූන් හා මිශ්‍ර නොවූ බලවත් මෝහය සමගම යෙදෙන බැවින් අතිශයින් මෝඩය. විචිකිච්ඡා, උද්ධච්චයන් හා යෙදෙන බැවින් චඤ්චලය. එහෙයින් මේ දෙසිත උපෙක්ෂාවේදනාව සමගම යෙදේ. මෝහ මූල දෙසිත වනාහි සත්වයන්ට ප්‍රකෘති සවභාවයෙන් ම යම්කිසි උනන්දු කරවීමක් නොමැතිව ඉබේම වගේ උපදනේය. එහෙයින් අසංඛාරික යයිද දතයුතුයි.

මෝහමූල සිත් දෙක උපදින අයුරු

[1. යමෙක් බලවත් මෝහයෙන් මෝඩවීමෙන් **උපෙක්ෂාසහගතව** ධර්මය නුගත්කම ආදිය නිසා **විචිකිච්ඡාසම්පයුත්ත** ව ඉබේම වගේ උපදනා සිතින් බුද්ධාදි ගැඹුරු අරමුණෙහි සැක කරයි ද එකල ඔහුට පළමු වෙනි මෝහ සිත උපදී.

2. යමෙක් බලවත් මෝහයෙන් මෝඩවීමෙන් **උපෙක්ෂාසහගතව** නොසන්සුන්වීමෙන් - කලබලවීමෙන් **උද්ධච්චසම්පයුත්තව** ඉබේම වගේ උපදනා සිතින් යම්කිසි අකුසලයක් කරයිද එකල ඔහුට දෙවෙනි මෝහසිත උපදී.

අකුසල්

අකුසල් නම් හානිකර දුක්විපාක උපදවන ස්වභාවයෝය. ඔවුහු නිතරම කුසලයන්ට ප්‍රතිවිරුද්ධ වෙත්. මිත්‍රයාට අමිත්‍රයා මෙනි.

ස්වරූප බෙදීම

[අකුසල් සිත් දොළොසෙහි සොම්නස්සහගත සිත් සතර 4 ය, දෝමනස්සසහගත සිත් දෙක 2 ය, උපෙක්ෂාසහගත සිත් සය 6 ය මෙසේ වේදනා භේදයෙන් බෙදිය යුතුය. සම්පයුත්ත සිත් අට 8 ය, විප්පයුත්ත සිත් සතර 4 ය මෙසේ සම්පයුත්ත විප්පයුත්ත භේදයෙන්ද, අසංඛාරික සිත් සත 7 ය, සසංඛාරික සිත් පස 5 යයි අසංඛාරික සසංඛාරික භේදයෙන් ද බෙදිය යුතුය. ස්වරූප වින්‍යාසයෙහි එන පරිදි සොම්නස්සහගත ආදි හත් ආකාරයෙන්ම සිත් ගණන් කරමින් අහුලනු. "සම්පයුත්ත" යන වචනය ඇති සිත් සම්පයුත්ත සිත් කොට සෙහිද, එ වචනය නැති සිත් විප්පයුත්ත සිත් කොටසෙහි ද ලා අහුලනු.]

1 1 අකුසල් සිත් දෙළොසකී ස්වරූප ප්‍රභේද වින්‍යාසය		සෝමනස්සසහගත සිත්	දෝමනස්සසහගත සිත්	උපෙක්ෂාසහගත සිත්	සම්ප්‍රයුක්ත සිත්	විප්‍රයුක්ත සිත්	අසංස්කාරික සිත්	සසංස්කාරික සිත්
ලෝභමූල සිත්	8	4	0	4	4	4	4	4
දෝෂමූල සිත්	2	0	2	0	2	0	1	1
මෝහමූල සිත්	2	0	0	2	2	0	2	0
අකුසල් සිත්	12	4	2	6	8	4	7	5

අකුසල් සිත් 12 ය නිමි.

9 වැනි පාඩම

අහේතුක සිත් (18)

අකුසල විපාක සිත් සතය, අහේතුක කුසල විපාක සිත් අටය, අහේතුක කිරිය සිත් තුණ යයි අහේතුක සිත් දහ අටකි. සිත් උපදවන අන්‍ය හේතුන් ඇතත් ලෝභ, දෝෂ, මෝහ, අලෝභ, අදෝස, අමෝහ යන සම්පයුත්ත -එක්ව යෙදෙන හේතුන් හා එක්ව නො යෙදෙන බැවින් මොවුහු අහේතුක නම් වෙත්. මෙයින් අන්‍ය සිත් සියල්ලම සහේතුක නම් වෙත්.

අකුසලවිපාක සිත් සත

1. උපෙක්ඛාසහගත චක්ඛුවිඤ්ඤාණය.
2. උපෙක්ඛාසහගත සෝතවිඤ්ඤාණය.
3. උපෙක්ඛාසහගත ඝාණවිඤ්ඤාණය.
4. උපෙක්ඛාසහගත ජිව්හාවිඤ්ඤාණය.
5. දුක්ඛසහගත කායවිඤ්ඤාණය.
6. උපෙක්ඛාසහගත සම්පටිච්ඡන සිත.
7. උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණ සිත.

මේ සිත් සත දොළොස් අකුසලයන්ගේ විපාකයෝය. එහෙයින් අකුසල විපාක නම් වෙත්. අකුසල විපාකයෝ ඒකාන්තයෙන් අහේතුක වෙත්. සහේතුක අකුසල විපාක නැත.

අහේතුක කුසලවිපාක සිත් අට.

1. උපෙක්ඛාසහගත චක්ඛුවිඤ්ඤාණය.
2. උපෙක්ඛාසහගත සෝතවිඤ්ඤාණය.
3. උපෙක්ඛාසහගත ඝාණවිඤ්ඤාණය.
4. උපෙක්ඛාසහගත ජිව්හාවිඤ්ඤාණය.
5. සුඛසහගත කායවිඤ්ඤාණය.
6. උපෙක්ඛාසහගත සම්පටිච්ඡන සිත.
7. සෝමනස්සසහගත සන්තීරණ සිත.
8. උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණ සිත.

මේ සිත් අට කාමාවචර කුසලයන්ගේ=දුර්වල විපාකයෝය. එහෙයින් අහේතුක කුසල විපාක නම් වේ. මතු දක්වන සහේතුක කුසල විපාකයන්ගෙන් වෙනස් කර ගනු පිණිස මේවා අහේතුකය යි කියනු ලැබේ.

[මෙහි චක්ඛු නම් චක්ෂුඃප්‍රසාද රූපය යි. චක්ඛු විඤ්ඤාණය එනම්, ඇස්ගෙඩියෙහි වූ මහාභූතරූපයන් ගේ සියුම් ඔපයයි. එහි ඔපය ඇති බැවින් ම කැඩපතෙක=කණ්ණාඩියක මෙන් රූප සෙව

නැලි පෙණේ. ලෝකයා ඇසයයි කියන්නේ බැම ඇට ලෙසින් වටවූ මස්ගඩුවටය. ඒ මස්ගඩුවෙහි වූ මේ චක්ෂුඃ ප්‍රසාදයම නියම පරමාර්ථ ඇසයයි දතයුතුය. එය චක්ඛුවිඤ්ඤාණය හට ගන්නා ස්ථානය යි. ඇසෙහි රූප පෙණනැලි වැදගැනීම මුත් පෙනීමේ ශක්තියක් නැත. පෙනීමේ ශක්තිය ඒහි උපදනා විඤ්ඤාණයට අයත්ය. විඤ්ඤාණ යනු සිතට නමකි. ඇසෙහි උපදනා සිත චක්ඛුවිඤ්ඤාණය යි. මේ සිත ඇසට හමුවන වර්ණය වූ රූපය ගොදුරුකොට ගෙණ එයම දකිමින් උපදී. චක්ඛු විඤ්ඤාණය උපදවන හේතු සතරකි. එනම්:—

1. චක්ඛුපසාදය, 2. රූපාරම්මණය, 3. ආලෝකය, 4. මනසිකාරය යන මොහුය]

[සෝත නම් ශ්‍රොත්‍රප්‍රසාද රූපය යි. සොතවිඤ්ඤාණය එනම්, කන්සිදුර තුළ සිහින් තඹපාට රෝම වලින් කුඩා මුදුවක්සේ සැදුනු මහාභූත යන්ගේ පැහැදිලි බව ය. නියම සෝත නම් එයම වේ. එය සෝතවිඤ්ඤාණය හට ගන්නා ස්ථානය යි. එහි ශබ්ද යන් වැදගැනීම මුත් ඇසීමේ ශක්තියක් නැත. ඒ ශක්තිය එහි හටගන්නා විඤ්ඤාණයට අයත්ය. කණෙහි උපදනා සිත සෝතවිඤ්ඤාණයයි. මේ සිත කණට ශබ්දය ඇසෙන කල්හි උපදී. සෝතවිඤ්ඤාණය උපදවන හේතු සතරකි. එනම්:—

1. ශ්‍රෝත්‍රප්‍රසාදය, 2. ශබ්දාරම්මණය, 3. ආකාශය, 4. මනසිකාර යන මොහුය.]

[ඝාණ නම් ඝ්‍රාණප්‍රසාද රූපයයි, එනම් ඝාණවිඤ්ඤාණය නාසය තුළ එළුකුරයක්සේ සැදුනු මහා භූතයන් කෙරෙහි පැතිරී තිය පැහැදිලි බවය. නියම නාසය නම් එයම වේ. එය ඝාණවිඤ්ඤාණය හටගන්නා ස්ථානයයි. එහි ගඳ හෝ සුවඳ වැදගැනීම මුත් ආඝ්‍රාණය කිරීමේ-ගඳ සුවඳ දැනගැනීමේ ශක්ති

යක් නැත. ඒ ශක්තිය එහි හටගන්නා විඤ්ඤාණයට අයත් ය. නාසයෙහි උපදනා සිත **ඝාණවිඤ්ඤාණය යි.** මේ සිත නාසයට ගඳ හෝ සුවඳ දැනෙන කල්හි උපදී. ඝාණවිඤ්ඤාණය උපදවන හේතු සතරකි. එනම්:-

1. ඝ්‍රාණප්‍රසාදරූපය, 2. ගන්ධාරම්මණය, 3. වායෝ ධාතුව, 4. මනසිකාරය යන මොහුය.]

ජිව්හාවිඤ්ඤාණය

[**ජිව්හා** නම් ජිව්හා ප්‍රසාදරූපය යි. එනම්, දිව ඉහල මැද පෙදෙසෙහි මානෙල් මල් පෙත්තක අග කොටසක හැඩහුරු කම් ඇති තැනවූ මහා භූතයන්ගේ පැහැදිලි බවය. නියම දිව නම් එයයි. මෙය ජිව්හාවිඤ්ඤාණය හටගන්නා ස්ථාන යයි. එහි රසය වැදගැනීම මුත් රසය විඳ ගැනීමේ ශක්තියක් නැත. රස විඳීමේ ශක්තිය එහි හටගන්නා වේදනා සහිත සිතට අයත්ය. දිවෙහි උපදනා සිත **ජිව්හාවිඤ්ඤාණයයි.** මේ සිත දිවට රසයක් දැනෙන කල්හි උපදී. ජිව්හාවිඤ්ඤාණය උපදවන හේතු සතරකි. එනම්:—

1. ජිව්හාප්‍රසාදරූපය, 2. රසාරම්මණය, 3. ආපෝ ධාතුව, 4. මනසිකාරය යන මොහුය.]

කායවිඤ්ඤාණය

[**කාය** වනාහි ප්‍රසාදකාය ය මහාභූතකාය යි දෙයාකාර වේ. එයින් මෙහි කාය නම් **ප්‍රසාදකායයි.** කිරෙහි මිශ්‍රවූ වතුර මෙන් මේ ශරීරයෙහි මහාභූතයන් කෙරෙහි* හැමතැන ම පැතිරී ගිය පැහැදිලි බවය. එය කායවිඤ්ඤාණය හට ගන්නා ස්ථානයයි. එහි ස්පර්ශය වැදගැනීම මුත් විඳ ගැනීමේ ශක්තියක් නැත. ඒ ශක්තිය සුඛ, දුක්ඛ, වේදනා සහිත වූ සිතට අයත්ය. ප්‍රසාදකායෙහි උපදනා සිත

* බඩගින්න පිහිටි තැන, මසින් පිටවූ කෙස් අග, ලොම් අග, නිය අග, වියලි සම් ආදී තන්හි කාය ප්‍රසාදය නැත.

කායවිඤ්ඤාණය යි. මේ සිත කයෙහි ගැටුනු ස්පර්ශය දැනෙන කල්හි උපදී. කායවිඤ්ඤාණය උපදවන හේතු සතරකි. එනම්:-

1. කායප්‍රසාදය, 2. ඵොට්ඨබ්බ අරමුණ, 3. කායප්‍රසාදය සමග පවත්නා පඨවිධාතුව, 4. මනසිකාරය යන මොහුය.]

චක්ඛු, සෝත යන ආදීහු එහි උපදනා චිත්ත චෛතසික සත්ගේ වාසස්ථාන වන බැවින් චක්ඛුවත්ථු, සෝතවත්ථු යන ආදී වත්ථුනාමයෙන් ද, ගෙවලට ඇතුල්වන පිටවන දොරටු මෙන් රූප අරමුණු ආදිය ඇතුල්වන පිටවන දොරටු වැනිවූ බැවින් චක්ඛුද්වාර, සෝතද්වාර යන ආදී ද්වාර නාමයෙන් ද ව්‍යවහාර කරනු ලැබෙත්.

10 වැනි පාඩම

දෙපස්විඤ්ඤාණය

දෙපස් විඤ්ඤාණය හා එහි යෙදෙන වේදනා

චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සෝතවිඤ්ඤාණය, ඝාණවිඤ්ඤාණය, ජිව්හාවිඤ්ඤාණය, කායවිඤ්ඤාණය යන මේ සිත් පහ පඤ්චවිඤ්ඤාණ නම්. කුසලවිපාක පඤ්චවිඤ්ඤාණයත් අකුසලවිපාක පඤ්චවිඤ්ඤාණයත් එක් කොට මේ සිත් දහයටම දෙපස්විඤ්ඤාණය යි කියනු ලැබේ.

[දෙපස්විඤ්ඤාණයන් අතුරෙන් කායවිඤ්ඤාණ දෙක හැර සෙසු අටදෙන උපෙක්ඛා වේදනාව සමගම යෙදෙති. කෙසේදයත්? ඇස, කණ, නැහැය, දිව යන ප්‍රසාද රූපද එහි හැපෙන රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස යන අරමුණු රූපද උපාදා රූපයෝය. උපාදාරූප යනු මහාභූතයන් නිසා ත්තා රූපයෝය. පුලුන් රොදක් පුලුන් රොදක හැපීම

මෙන් උපාදාරූපයන්ගේ ගැටීම ඉතා දුබලය. එසේම දුබල වූ ඇස ආදී වස්තු සතරෙහි උපදනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිය ද දුබල වෙති. එහෙයින් ඒ සිත්හි වූ වේදනාව අරමුණු රසය මධ්‍යස්ථව අනුභව කරයි. විඳී. මේ නිසා ඉෂ්ට අරමුණෙහි සහ අනිෂ්ට අරමුණෙහි චක්ඛු විඤ්ඤාණාදිය උපෙක්ඛා වේදනාව සමගම යෙදෙති. කාය විඤ්ඤාණයෝ එසේ නොවෙති. කාය විඤ්ඤාණ දෙකින් එකක් සුඛවේදනාව සමග ද අනික දුක්ඛ වේදනාව සමග ද යෙදේ. කාය විඤ්ඤාණය ඇසුරු කරන කාය ප්‍රසාදය උපාදාරූපයකි. මෙය මහාභූත කාය ඇසුරු කොට පවතී. එහි ගැටෙන ඵොට්ඨබ්බ අරමුණ ද මහාභූත ත්‍රයකි. පුළුන් රොදක් කිණිහිරක් උඩ තබා මිටියකින් ගැසූ කල මිටිය පුළුන් රොද විනිවිද ගොස් කිණිහිරේ හැපෙන්නාක් මෙන් ඵොට්ඨබ්බ අරමුණ ප්‍රසාද කායෙහි හැපී එය විනිවිද ගොස් එය ඇසුරුකළ මහා භූත කායෙහි ද වේග වත්ව හැපෙන්නේය. එවිට එය විඳීමට අපහසු කරන අරමුණක් වූව හොත් කායෙහි වූ මහාභූතයෝ පැහෙන උණු වතුරෙහි ද මල් මෙන් තැවෙති. ඒ කායෙහි උපදනා විඤ්ඤාණය දුක්ඛ වේදනාව හා යෙදේ. විඳීමට පහසු හොඳ අරමුණක් වූවහොත් කායෙහි වූ මහාභූතයෝ සිසිල් වතුරෙහි ද මල් මෙන් පුබුදු වෙත්. ඒ කායෙහි උපදනා විඤ්ඤාණය සුඛ වේදනාව හා යෙදේ.]

සම්පටිච්ඡන දෙක

අරමුණු මනාකොට පිළිගන්නා සිත සම්පටිච්ඡන නම්. ගෙමිදුලට ලද වස්තුවක් ඉසා යයි ප්‍රතික්ෂේප නොකොට අතිසක් හෝ බලාපොරොත්තු නොවූ ලැබුණු අයුරින්ම පිළිගන්නාක් මෙන් පඤ්චවිඤ්ඤාණය විසින් ගත් අරමුණු පිළිගන්නා සිතය. මෙය අකුශල විපාක සම්පටිච්ඡනය කුශල විපාක සම්පටිච්ඡනය යි දෙයාකාර වේ. අනිෂ්ට අරමුණු පිළිගන්නේ අකුසල විපාක සම්පටිච්ඡන සිත ය. ඉෂ්ට අරමුණු පිළිගන්නේ කුසල විපාක සම්පටිච්ඡන සිතය.

සන්තීරණ තුන — අරමුණු තීරණය කරණසිත සන්තීරණ නම්. එනම්, යම් දෙයක හොඳ නොහොඳ දැනගනු පිණිස විමසා තීරණය කරන්නාක් මෙන් සම්පටිච්ඡනචිත්තයෙන් පිළිගත් අරමුණු තීරණය කරණ සිතය. සන්තීරණ සිත තුන්වැදෑරුම්. එනම්:-

අකුසල විපාක සන්තීරණ සිත් එකකි. කුසල විපාක සන්තීරණ සිත් දෙකකි. එයින් අනිෂ්ට අරමුණු තීරණය කරන්නේ අකුසල විපාක සන්තීරණ සිතය. කුසල විපාක සන්තීරණ සිත් දෙක අතුරෙන් අති ඉෂ්ට අරමුණු තීරණය කරන්නේ සෝමනස්ස සන්තීරණ සිතය. ඉෂ්ට මධ්‍යස්ථ අරමුණු තීරණය කරන්නේ උපේක්ෂා සන්තීරණ සිතය.

අහේතුක — අකුසල විපාක උපේක්ෂා සහගත සන්තීරණ සිත සතර අපායයෙහි උපදනා දුගති පටිසන්ධි දෙක අහේතුකයන්ට ද, කුසල විපාක උපේක්ෂා සහගත සන්තීරණ සිත කාම සුගතියෙහි උපදනා ජාත්‍යන්ධාදී හීනවූ සුගති අහේතුකයන්ට ද පිළිසිඳීම් කෘත්‍යයෙන් උපදී.]

මෙහි දැක්වූ අකුසල විපාක සිත් සත ඉහත සඳහන් විපාක දොළොස් අකුසල චිත්තයන්ගේ විපාකයෝය. අහේතුක කුසල විපාක සිත් අට මතු දැක්වෙන කාමාවචර කුසලයන්ගේ විපාකයන්ගෙන් සමහරකි. විපාක යනු කර්මයන්ගේ ලා අවස්ථාව ඉක්ම ගොස් පැසීගිය අවස්ථාවය.

[අඹ, දඹ ආදී ඵල වර්ග ගැන සිතා බලමු. අඹය ලා ගැට කාලය ඉක්මවා පැසීගිය කල්හි පැසුණු අඹය හෝ ඉදුනු අඹය යි කියනු ලැබේ. එසේ ම සත්වයන් විසින් රැස්කරණ ලද කුසල අකුසල කර්මයෝද

ලා අවස්ථාව ඉක්මවා පැසී ගිය කල්හි විපාක යන වෙන නමකින් උපදනාහුය. විපාකය වනාහි සත්වයෙකුගේ උත්පත්තියෙහි දී පිළිසිඳීම් කෘත්‍යයෙන් හටගන්නා ප්‍රතිසන්ධි විපාකයද, උපන් ශරීරය තුළ හටගන්නා ප්‍රවෘත්ති විපාකය දැයි දෙවැදෑරුම් වේ. තමන් නොකැමැති රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස ස්පර්ශයන් ඇස, කණ, දිව, නැහැය, කය යන මොවුනට හමුවන්නේ තමන් විසින් කරන ලද අකුසල කර්ම ඇති බැවින්. ඊට ප්‍රවෘත්ති විපාක වශයෙන් උපදින්නේ අකුසල විපාක චක්ඛුවිඤ්ඤාණය ආදි අකුසල විපාක සිත් සතය. තමන් කැමති රූප ශබ්දාදිය ඇස්, කන් ආදියට හමුවන්නේ තමන් විසින් කරන ලද කුශලකර්ම ඇති බැවිනි. ඊට ප්‍රවෘත්ති විපාක වශයෙන් උපදින්නේ කුසල විපාක චක්ඛුවිඤ්ඤාණය ආදී කුසල විපාක සිත් අටය.]

11 වැනි පාඩම

අහේතුක කිරිය සිත් තුන

---

1. උපෙක්ඛාසහගත පඤ්චද්වාරාවජ්ජන සිත.
2. උපෙක්ඛාසහගත මනොද්වාරාවජ්ජන සිත.
3. සොමනස්සසහගත හසිතුප්පාද සිත.

මේ සිත් තුන අහේතුක කිරියචිත්තයෝය. මතු දක්වෙන සහේතුක කිරියචිත්තයන්ගෙන් වෙනස් කොට දත හැකීම පිණිස මෙහි අහේතුක යන වචනය යෙදෙන බව දත යුතුය.

පංචවාරා වජ්ජන සිත

පඤ්චද්වාරාවජ්ජන = පඤ්චද්වාර + ආවජ්ජන යන මෙහි චක්ඛු, සෝත, ඝාණ, ජිව්හා, කාය යන ද්වාර පස පඤ්චද්වාර නමි. ආවජ්ජන නම් මෙනෙහි කිරීමය, නොහොත් අරමුණට

දොර හැරීමය.

පඤ්චද්වාරය අතුරෙන් යම්කිසි ද්වාරයෙක්හි

රූප අරමුණු ආදිය ගැටුණු කල්හි එය පළමුකොට මෙනෙහි කරන සිත පඤ්චද්වාරාවජ්ජන සිතය. නොහොත් දොරටු පාලයෙකු සේ අරමුණට හිතේ දොරටු පස ඇරීමය අරමුණු [illegible] කිරීම මාත්‍රයෙන් යුත් බැවින් මෙය පඤ්චද්වාරාවජ්ජන ක්‍රියා සිතයයි කියනු ලැබේ.

මනොධාතුත්‍රිකය — මේ පඤ්චද්වාරාවජ්ජන ක්‍රියා සිත හා ඉහත කී සම්පටිච්ඡන සිත් දෙකද මනොධාතුත්‍රිකය නම් වේ.

මනොද්වාරාවජ්ජන සිත — **මනොද්වාරාවජ්ජන** - මනොද්වාර + ආවජ්ජන යන මෙහි භවාංග චිත්තය මනෝද්වාර නමි. භවාංගයයි කියන ලද මනෝද්වාරයෙහි ගැටෙන අරමුණු සය අතුරෙන් ඒ ඒ අරමුණෙහි පළමු කොට එල්බගෙණ මෙනෙහි කරණ සිත මනෝද්වාරාවජ්ජනය යි. මෙයද ක්‍රියා සිතකි. දොරටු පාලයෙකු සේ මනෝද්වාරයෙහි ගැටෙන අරමුණට එම දොර හැරීමය මේ සිතම පඤ්චද්වාරයෙහිදී ව්‍යවස්ථාපන කෘත්‍යය ද සිදු කරයි. එනම්: ඇස්, කන්, ආදී දොරටු පහට හමුවන අරමුණු පිළිබඳව කෙසේ පැවතිය යුතුදැයි තීරණය කර ගැනීමය. මේ ආවජ්ජන කිරිය සිත් දෙක පෘථග්ජනයනට හා සෝවාන් සකෘදාගාමි, අනාගාමි, රහත් යන සියළු පුද්ගලයන්ට ද ලැබේ. මේ ආවජ්ජන දෙසිත නූපන් කල, කිසි වීථි සිතක් නූපදනා බව දත යුතුය.

හසිතුප්පාදසිත — **හසිතුප්පාද** හසිත + උප්පාද යන මෙහි හසිත නම්, පිපුණු මලෙක මෙන් මුහුණේ පැවැති පෙණිගතිය වූ මඳසිනාවය, උප්පාද යනු ඉපිදවීමය, හසිතය උපදවානුයි හසිතුප්පාද නමි. එනම්: හසිතය, සිනාව උපදවන සිතය. අනුළාර අරමුණෙහි සිනාව උපදවන්නේ මේ සිතිත්ය.

අනුළාර අරමුණු නම්:—අට්ඨිසඞ්ඛලික = ප්‍රේතයන් ආදී සියුම් අරමුණුය. හසිතුප්පාද කිරිය සිත බුදුරජාණන් වහන්සේට හා රහතන් වහන්සේට මිස අන්‍ය සත්වයන්ට කිසිකලෙකත් ඇති නොවේ.

[අනුළාර අරමුණක් හමුවූ කල්හි උන්වහන්සේලාට මේ සිත පහළවන්නේ එවැනි දුගීති භවෝත්පත්තියකින් මිදී තමන් වහන්සේට ලැබුණු ආත්ම භාව සම්පත්තිය වූ ඉමුදු අරමුණෙහි සතුටු වීමෙනි. උන්වහන්සේලා ලෞකික මහ ජනයා අප මෙන් උළාර අරමුණෙහි සිනා පහළ නොකෙරෙත්. ඒ උතුමන්ගේ සිනාවෙහි "හෑ! හෑ!!" යි ශබ්දයකුදු නො මැත. මේ හසිතුප්පාද රූපාදි අරමුණු සයෙහි ම උපදී.]

[සොම්නස් සහගත ලෝභසිත් 4 ද, මහා කුසල් සොම්නස් සිත් 4 ද, මහා කිරිය සොම්නස් සිත් 4 ද, හසිතුප්පාද සිත ද යන සිත් දහතුනකි. පෘථග්ජනයෝ ලෝභ මූල සිත් 4 ය, මහා කුසල්සිත් 4 ය යන සොම්නස් සිත් අටකින්ද, සෝවාන්-සකෘදාගාමි-අනාගාමි ඵලයන්හි සිටිවි සේඛයෝ තිදෙන දිට්ඨිවිප්පයුත්ත ලෝභසිත් දෙකය, මහකුසල්සිත් 4 ය යන සොම්නස් සිත් සයකින්ද රහතුන් වහන්සේ මහා කිරියසිත් 4 ය, හසිතුප්පාද සිතය යන සොම්නස් සිත් පසකින්ද සිනාසෙත්. *සිනා මෙසේ සියතාලද්දේ හසිතෝත්පාද සිතය. බුදුරජාණන් වහන්සේ ද රහත් උතුමෙකි.]

කිරියසිත් — **කිරියසිත්** යනු කිරීමෙන් පමණක් අවසන් වන සිත්ය. ඔවුන්ට කුසල්-අකුසල්වලට මෙන් විපාක නැත. තවද, ආවජ්ජන කිරිය

* සිනාසිත් තෙළසින් අටක් වේ පුහුදුන්හට
සෙක්නට සයක් වේ සිත්—පසෙක් වේ රහතුන් හට

දෙසිත සමග ඉතිරි කිරිය සිත් ද ලැබෙන්නේ රහතන් වහන්සේට ම පමණක්ය යි ද දතයුතුයි.

මේ සිත් දහඅට 18 උපදවන අන්‍ය හෙතුන් ඇතද ලෝභය, ද්වේෂය, මෝහය, අලෝභය, අද්වේෂය, අමෝහය යන **සම්ප්‍රයුක්ත** - සිත හා යෙදෙන හේතූන් හා නො යෙදෙන බැවින් මොවුහු අහේතුක නම් වෙත්. සෙසු සිත් සියල්ල පෙර කී හේතූන් හා යෙදෙන බැවින් සහේතුක නම් වෙත්. මේ සිත් දහඅට අරමුණු ආදිය හා එකතු වූ කල්හි බොහෝ සෙයින් ඉබේම වාගේ උපදනා බැවින් අසංඛාරික වෙත්.

[අහේතුක සිත්හි සුඛසහගත සිත් එකය, ස්වරූප බෙදීම දුක්ඛ සහගත සිත් එකය, සෝමනස්සසහගත සිත් දෙකය, උපෙක්ඛාසහගත සිත් දහතරයසි බෙදීම ඉන්ද්‍රිය භේදයෙනි. සුඛසහගත සිත් තුනය දුක්ඛසහගත සිත් එකය, උපෙක්ඛාසහගත සිත් දහතරය යි බෙදීම අනුභවිත = අරමුණු රස විඳීමේ භේදයෙකි. මේ සිත් දහඅටෙහි සම්ප්‍රයුක්ත සිත් එකකුදු නැත. සියල්ලම විප්පයුක්තය, අසංඛාරිකය, සසංඛාරික සිත් නැත. ස්වරූප විභාගයෙහි එන අයුරින් ම ගණන් කරමින් මෙහි ද ස්වරූප විභාගය කළ යුතුයි.]

2 [අහේතුක සිත් අටළොසකි සහ අසෝභන සිත් තිසකි සම්ප්‍රයෝග විභාගය.]			සුඛසහගත සිත්	සෝමනස්සසහගත සිත්	දුක්ඛසහගත සිත්	දෝමනස්සසහගත සිත්	උපේක්ෂාසහගත සිත්	සම්ප්‍රයුක්ත සිත්	විප්‍රයුක්ත සිත්	අසංස්කාරික සිත්	සසංස්කාරික සිත්
අකුසල විපාක සිත්		7	–	–	1	–	6	–	7	7	–
කුසල විපාක	,,	8	1	1	–	–	6	–	8	8	–
අහේතුක කිරිය	,,	3	–	1	–	–	2	–	3	3	–
අහේතුක	,,	18	1	2	1	–	14	–	18	18	–
අකුසල්	,,	12	–	4	–	2	6	8	4	7	5
අසෝභන	,,	30	1	6	1	2	20	8	22	25	5]

අකුසල් සිත් දොළොස හා අහේතුක සිත් දහඅට ද ශෝභන චෛතසිකයන් හා නො යෙදෙන බැවින් අශෝභන නම් වෙති*

12 වැනි පාඩම

අශෝභන සිත් තිහ 30 හැර ඉතිරි පණස්නවය 59 ක් වූ හෝ අනූඑක 91 ක් වූ චිත්තයෝ සෝභන නම් වෙත්. ශ්‍රද්ධාව ආදී යහපත් සවභාවයෝ උතුමන්ට ඔබින බැවින් සෝභන නම් වෙත්. ඔවුන් හා යෙදෙන සිත් ද සෝභන නම් වෙත්.

* අකුසල සිත් දොළස සහ අහේතුක අටලොස යන මේ සිත් තිහට අසෝභන යයි කියති.

කාමසෝභන සිත් 24.

කාමාවචර කුසල් සිත් අට.

1. සෝමනස්සසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
2. සෝමනස්සසහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
3. සෝමනස්සසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
4. සෝමනස්සසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
5. උපේක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
6. උපේක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
7. උපේක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
8. උපේක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

මේ සිත් අට මහාකුසල්සිත් යන නාමයෙන් ද හඳුන්වනු ලැබේ.

සෝමනස්ස පෙර කී සේම ය. සෝමනස්ස හා එක්ව පවත්නේ-සෝමනස්සසහගත නම්.

[මහා කුසල චිත්තය සෝමනස්සසහගත වීමට කරුණු සයෙකි.

එනම්:—1 සෝමනස් සිතකින් උපන්නෙකු වීම ය.
2 ශ්‍රද්ධාව බහුලව ඇති බව ය.
3 පිරිසුදු සම්‍යක් දෘෂ්ටිය ඇති බව ය.
4 කුසල කර්මයන්හි අනුසස් දැකීම ය.
5 දානවස්තු-ප්‍රතිග්‍රාහකාදි ඉෂ්ට අරමුණු හා එක්වීම ය.
6 පීඩා සිරිතැර කරදර නැති බව ය.]

ඤාණසම්පයුත්ත ඤාණය නම්:- කර්මඵල විශ්වාස කිරීම යන ආදී වශයෙන් ඇසට පෙනෙන්නාක් මෙන් යමක ඇති සැටි නුවණ නමැති ඇසින් දක්නා ප්‍රඥාව ය. ඤාණය හා එක් ව යෙදුනේ ඤාණසම්පයුත්ත නම්. [illegible]

[මේ සිත ඤාණසම්ප්‍රයුක්ත වීමට කරුණු පසකි. එනම්:–

1 ත්‍රිහේතුක සිතකින් උපන්නෙකු වීමය.

2 දොම්නස් නැති භවයක=බඹලොව ඉපද සිටි බවය.

3 ශ්‍රද්ධාව ආදී ඉඳුරන්ගේ මේරීමය.

4 කෙලෙසුන් කෙරෙන් ඈත්වීම ය.

5 නුවණ වැඩෙන කටයුතු ය.]

ඤාණවිප්පයුත්ත

ඤාණය හා එක්ව නො යෙදුනේ, ඤාණ විප්‍රයුක්ත නමි. මවුපිය ආදීන්ගේ වැඳුම් පිදුම් ආදී ප්‍රතිපත්ති යථාපත් ගතිගුණ දැකීමෙන් හටගත් පුරුද්ද ඇති බාල දරුවෝ භික්ෂූන් දැක වඳිති. ඇතැම් විට තමන් අත තිබූ දෙය පුදති. මෙසේ කර්මඵල-පින් අනුසස් ආදිය නො දැන පුරුද්දෙන් කරන හැම කුසලකර්ම ඤාණවිප්‍රයුක්ත වේ.

[මේ සිත ඤාණවිප්‍රයුක්ත වීමට ද හේතු වශයෙන් ඤාණසම්ප්‍රයුක්තවීමේ කරුණුම වෙනස්කොට දතයුතු යි.

උපේක්ෂාව පෙර කීසේමය. උපේක්ෂාව හා එක්ව යෙදුනේ උපෙක්ඛා සහගත නමි.

[මහා කුසල චිත්තය උපේක්ෂාසහගත වීමට කරුණු සයකි. එනම්:–

1 උපේක්ෂා සිතකින් උපන්නෙකු වීමය.

2 ශ්‍රද්ධාව මඳබව ය.

3 දෘෂ්ටිය අපිරිසුදු බව ය.

4 කුසලකර්මයන්හි අනුසස් නොදැනීම ය.

5 මධ්‍යස්ථ අරමුණක් හා එක්වීම ය.

6 පීඩා-කරදර සහිත බව ය.

මේ කරුණුවලින් හටගන්නා]

උපේක්ෂා කුසලය සෝමනස් කුසලයට වඩා හීනය.

අසංඛාරික — පින් කිරීමේදී උනන්දු කරවීමක් නොමැතිව ඉබේම වගේ උපදනා සිත අසංඛාරික ය.

සසංඛාරික — උනන්දු කරවීමක් ඇතිව උපදනා සිත සසංඛාරික ය.

[ඒ මෙසේය:— දන්දීම, උදේ සවස පන්සිල් සමාදන් වීම, තෙරුවන් වැඳීම, දෙගුරුන් ආදී වැඩිහිටියන් වැඳීම ඔවුන්ට සත්කාර කිරීම යන ආදී යහපත් පිළිවෙත්හි පුරුදු පුහුණු වූ තැනැත්තා නියම කාලවේලාව පැමිණි කල්හි උනන්දු කරවීමක් නොමැතිව ඉබේම වගේ උපන් තියුණු වූ සිතින්ම එය කරයිද, එවිට ඒ කුසලය අසංඛාරික වන්නේය. ඇතැම් වාරයක නියම වේලාව පැමිණිවිට ද ඒ කටයුත්තෙහි යෙදීමට සිත මැලි වේ. පසුබට වේ. එවිට අනුන්ගේ මෙහෙයීමෙන් හෝ අපවාදයෙන් මිදීම, ලාභයක් කම්බුවක් බලාපොරොත්තුවීම නිසා ඇති වූ තමන්ගේ මෙහෙයීමෙන් හෝ නො තියුණු වූ සිතින් එය කරයි ද, එවිට ඒ කුසලය සසංඛාරික වන්නේය.

මහා කුසල් සිත අසංඛාරික වීමට කරුණු සය 6 කි. එනම්:—

1 අසංඛාරික කර්මයකින් උපන්නෙකු වීම ය.

2 පූර්ව භවයන්හි පින් කොට පුරුදු බව ය.

3 සුදුසු සෘතු භෝජනාදීන්ගේ උපකාරයෙන් කයත් සිතත් සුවපත් වීම ය.

4 නුවණ මෝරණ වයසට පැමිණීම ය.

5 ශ්‍රද්ධා ප්‍රඥාවන් සම්පූර්ණවීම ය.

6 සිත් වූ පරිදි දුන වස්තුව හා ප්‍රතිග්‍රාහකයන් ලැබීම ය.]

කාමාවචර කුසල් බොහෝ විපාක උපදවත්.

[ඒ කවරහුද යත්? දිව්‍යලෝක - මනුෂ්‍යලෝක

මහා කුසල් දෙක්හි උත්පත්ති නවයක් ද, දිව්‍යලෝක - මනුෂ්‍යලෝක-රූපලෝකාදියෙහි ප්‍රවෘත්ති විපාක වශයෙන් සැප විපාක දහසයක් ද යන මොහු ය. මෙසේ ලෝකය ඇතුළත බොහෝ තැන්වල බොහෝ විපාක දෙන බැවින් මහාකුසල යන නම ව්‍යවහාර කරණු ලැබේ.]

කුසල

කුසල් නම්, නිවැරදි සැප විපාක උපදවන ස්වභාවයෝය. තවද කුසලයෙන් කරනු ලබන්නේ අකුසල් දුරුකිරීමය. කුසලය රෝග දුරුකරන බෙහෙතක් මෙනි. අකුසලය රෝගයක් මෙනි.

[කාමාවචර කුසල සිත සොම්නස්-උපේක්ෂා යන වේදනා භෙදයෙන් දෙකක් වේ. ඒ දෙක ඥානසම්ප්‍රයුක්ත - විප්පයුත්ත භෙදයෙන් සතරක් වේ. ඒ සතර අසංඛාරික - සසංඛාරික භෙදයෙන් අටක් වන්නේය.]

කාමාවචර කුසල් සිත් අට අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝහ, යන සම්ප්‍රයුක්ත හේතූන් හා එක්ව යෙදෙති. එහෙයින් ඔවුහු සහේතුක සිත් වෙති. එහෙත් කථාව්‍යවහාරයෙහිදී ඔවුන්ට සහේතුක කුසලයයි නොකියති. අහේතුක කුසල් නැති බැවිනි.

13 පාඩම

මහා කුසල් සිත් අට ලැබෙන ආකාරය.

[1 යමෙක් දනවස්තු - ප්‍රතිග්‍රාහක සම්පත් ආදී ඉෂ්ට අරමුණක් ලැබීමෙන් සෞමනස්සසහගතව කර්මඵල සැලකීම් ආදිය නිසා ඥානසම්ප්‍රයුක්තව පින්කොට පුරුද්ද ඇති නිසා ඉබේම වගේ උපදනා තියුණු වූ අසංඛාරික සිතින් මල් පහන් පිදීම, දන්දීම, සිල්රැකීම් ආදී පිනක් කරයි ද එකල ඔහුට පළමු වැනි මහාකුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

2 කිසිවෙක් දනවස්තු - ප්‍රතිග්‍රාහක සම්පත් ආදී ඉෂ්ට අරමුණක් ලැබීම නිසා සෞමනස්සසහගතව කර්මඵල සැලකීම් ආදිය නිසා ඥානසම්ප්‍රයුක්තව "පින්වත, දන් දෙන්න, පින් කරන්න"යි අනුන් විසින් උනන්දු කරවන ලදුව හෝ ලාභ ප්‍රයෝජන ආදිය බලාපොරොත්තු වීමෙන් තමනම උනන්දු වීමෙන් හෝ මෙහෙයීමක් ඇතිව, මොට වූ සසංඛාරික සිතින් පිනක් කරයි ද එකල ඔහුට දෙවැනි මහාකුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

3 යම්කිසි කුඩා දරුවෙක් තමන්ට ප්‍රිය වූ භදන්ත ස්වාමීන් වහන්සේ නමක් දැක සෞමනස්සසහගතව කර්මඵල දන්නා ඥානය නැති නිසා ඥානවිප්‍රයුක්තව මවුපියන් ගේ වැඳුම් පිදුම් දැක පුරුද්ද ඇති බැවින ඉබේම වගේ උපදනා තියුණු වූ අසංඛාරික සිතින් වඳියි ද අත තිබූ දෙයක් හෝ පුදයි ද එවිට ඒ දරුවාට තුන්වැනි මහාකුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

4 යම් කුඩා දරුවෙක් තමන්ට ප්‍රිය වූ ස්වාමීන් වහන්සේ නමක් දැක සෞමනස්සසහගතව කර්මඵල සලකන ඥානය නැති නිසා ඥානවිප්‍රයුක්තව "පුතා, වඳින්න, පුදන්න" යි මවුපියන් විසින් උනන්දු කරන ලදුව මෙහෙයීමක් ඇතිව මොටවූ සසංඛාරික සිතින් වැඳුම් පිදුම් කරයි ද එකල ඔහුට සතර වන මහා කුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

5 යම්කිසිවෙක් ශ්‍රද්ධාව මඳබව නිසා උපේක්ඛාසහගතව නුවණ වැඩෙන කටයුතු ආදිය නිසා ඤාණසම්පයුත්තව කය හා සිත සුවපත්වීම නිසා මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේම වගේ උපදනා අසංඛාරික සිතින් පිනක් කරයි ද එකල ඔහුට පස්වන මහා කුසල්සිත ලැබෙන්නේය.

6 කිසිවෙක් මධ්‍යස්ථ අරමුණක් ලැබීම නිසා උපේක්ඛා සහගතව නුවණ වැඩෙන කටයුතු නිසා ඤාණසම්පයුත්තව අනුන් විසින් උනන්දු කරවන ලදුව හෝ තමන්ම උනන්දුවීමෙන් හෝ මොටවූ සසංඛාරික සිතින් පිනක් කරයි ද එකල ඔහුට සය වැනි කුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

7 නූගත් කෙනෙක් තමන්ගේ ගෙදරට හිඟමනක් ඉල්ලා පැමිණි හිඟන්නෙකු දැක ශ්‍රද්ධාව මඳබව නිසා උපේක්ඛා සහගතව කම්ඵල නොදන්නා නිසා ඤාණවිප්පයුත්තව ඉතිරි වූ ආහාරයක් ඇති බැවින් මෙහෙයීමක් නැතිව ඉබේම වගේ උපදනා තිහුණුවූ අසංඛාරික සිතින් ඒ හිඟන්නාට ඒ ආහාරය දෙයි ද එවිට ඔහුට සත් වැනි මහාකුසල් සිත ලැබෙන්නේය.

8 යම්කිසි කෙනෙක් තමන්ගේ ගෙදරට සිගමනක් ඉල්ලා පැමිණි හිඟන්නා දැක ශ්‍රද්ධාව මඳ නිසා උපේක්ඛා සහගතව කම්ඵල නොදත් නිසා ඤාණවිප්පයුත්තව දන් දීමෙහි පුරුද්දක් නැති බැවින් අනුන් විසින් උනන්දු කරවන ලදුව හෝ තමන්ම උනන්දුවීමෙන් හෝ මොටවූ සසංඛාරික සිතින් ඒ හිඟන්නාට යමක් දෙයි ද එවිට ඔහු අට වෙනි මහා කුසල්සිත ලැබෙන්නේය.

[මහාකුසල් නිමි.]

14 වැනි පාඩම

සහේතුක කාමාවචර විපාක සිත් අට

1 සොමනස්සහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
2 සොමනස්සහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
3 සොමනස්සහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
4 සොමනස්සහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
5 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
6 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.
7 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.
8 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

මේ සහේතුක කාමාවචර විපාක සිත් අට මහා කුසල යන්ගේ විපාක වූ බැවින් මහා විපාක නාමයෙන් ද හඳුන්වනු ලැබේ. අහේතුක කුසල විපාකයන්ගෙන් වෙන්කර ගැනීම පිණිස මෙහි සහේතුකයයි කිය යුතුය. සත්වයකු තුළ උපන් කාමාවචර කුසලය ලා අවසථාව ඉක්මවා පැසුණු කල්හි විපාකය යි වෙන නමකින් උපදනේය. මහා විපාක සිත් අටම මහා කුසලයන්ගේ විපාකයෝ ය.

[ඔවුහු සත්වයෙකුගේ පිළිසිඳීමේදී ප්‍රතිසන්ධි විපාක යන නමින් ද ඊටපසු ඒ සත්වයා ජීවත්වන කල්හි භවාඞ්ග යන නමින් ද මැරෙන කල්හි චුති යන නමින් ද උපදනාහුය. තවද ඒ මහා කුසලයෝ සත්වයා ජීවත්ව සිටින කල්හි ඇස ආදී සදොරෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදී අහේතුක කුසල විපාක සිත් අට ද ප්‍රවෘත්ති විපාක වශයෙන් උපදවත්. ප්‍රවෘත්ති විපාක නම් ජීවත්ව සිටින කාලයෙහි සත්වශරීරය තුළ ඇතිවන විපාක සිත්ය. මහා විපාක සිත ද සොම්නස් උපේක්ෂා යන වේදනා භෙදයෙන් දෙකක් වේ. ඒ දෙක ඤාණසම්පයුත්ත-ඤාණවිප්පයුත්ත භේදයෙන් සතරක් වේ. ඒ සතර අසංඛාරික සසංඛාරික භේදයෙන් අටක් වේ.]

සහේතුක කාමාවචර කිරිය සිත් අට

---

1 සොමනස්සසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.

2 සොමනස්සසහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

3 සොමනස්සසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.

4 සොමනස්සසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

5 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.

6 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණසම්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

7 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත අසංඛාරික සිත.

8 උපෙක්ඛාසහගත ඤාණවිප්පයුත්ත සසංඛාරික සිත.

මේ සිත් අට අහේතුක කිරියචිත්තයන් කෙරෙන් වෙන් කර ගැනීම් පිණිස මෙහි සහේතුක යි කියනු ලැබේ.

[මහාකුසලයන් මෙන් හටගන්නා මොවුන්ට මහා කිරිය සිත් යන නම ද ලැබේ. මේ සිත් අට මහාකුසල් සිත් අට හා සමානවම උපදිත්. වෙනස නම්, මහා කුසල් සිත් අට පෘථග්ජනයන්ටත් සෝවාන් - සකෘදාගාමි - අනාගාමි යන ආර්ය්‍යඵලලාභීන්ටත් පින් කිරීමේ දී ලැබෙති.]

මහාකිරිය සිත් අට ලැබෙන්නේ රහතුන් වහන්සේට පමණකි. උන්වහන්සේ බුදුන් වැඳීම, මල් පහන් පිදීම, වත් පිළිවෙත් කිරීම ආදී පුණ්‍යක්‍රියාවන්හි නිතර යෙදෙත්. එවිට උන්වහන්සේට උපදනා පින් සිත්වලට කිරිය සිත් යයි කියනු ලැබේ. මුල් කැපූ ගස්වල වැල්වල පිපෙන ගෙඩි නූපදවන මල්මෙන් කිරීමෙන් පමණක් අවසන්වන විපාක නූපදවන සිත් කිරිය සිත්ය.

[මේ කිරිය සිත ද සොමනස්-උපෙක්ෂා යන වේදනා භේදයෙන් දෙකක්වේ. ඒ දෙක ඤාණසම්ප්‍රයුක්ත ඤාණවිප්‍ර යුක්ත වශයෙන් සතරක් වේ. ඒ සතර ද අසංස්කාරික සසංස්කාරික විසින් අටක් වේ. මෙසේ කාමශෝභන සිත් සූවිස්සක්ම වෙත්.]

මේ සිත් සූ විස්ස අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝහ යන හේතු ගුණ හා යෙදෙන හෙයින් සහේතුක නම් වෙත්. මෙහි අමෝහ යනු ඥාණයයි. අමෝහ ඇති සිත් දොළසක්. ඒ දොළොසම ත්‍රිහේතුකය. ඥාණසම්ප්‍රයුක්ත නම්. අමෝහය= ඥාණය නැති සිත් දොළොස ද්විහේතුකය. ඥාණවිප්‍රයුක්ත නම්.

[සොමනස්සසහගත සිත් දොළොසය, උපෙක්ෂා සටරූප බෙදීම සහගත සිත් දොළොස යයි සූ විස්සය, සම්ප්‍ර යුක්ත සිත් දොළොසය, විප්‍රයුක්ත සිත් දොළොස යයි සූ විස්සය, අසංස්කාරික සිත් දොළොසය, සසංස්කාරික සිත් දොළොසය යි සූ විස්සය. මෙසේ ද බෙදිය යුතුයි.

කාමශෝභන සිත් සූවිස්ස නිමි.

3 [කාමසෝභන සිත් 24 හි ස්වරූප ප්‍රභෙද වින්‍යාසය			සෝමනස්සසහගත සිත්	දෝමනස්සසහගත සිත්	උපේක්ෂාසහගත සිත්	සම්ප්‍රයුක්ත සිත්	විප්‍රයුක්ත සිත්	අසංඛාරික සිත්	සසංඛාරික සිත්
කාමාවචර කුසල්	සිත්	8	4	0	4	4	4	4	4
සහේතුක කාමාවචර විපාක	”	8	4	0	4	4	4	4	4
සහේතුක කාමාවචර කිරිය	”	8	4	0	4	4	4	4	4
කාමසෝභන	”	24	12	00	12	12	12	12	12]

4 [කාමාවචර සිත් 54 හි ස්වරූප වින්‍යාසය ජාතිභෙදයෙනි			දුක්ඛසහගත සිත්	සෝමනස්සසහගත සිත්	සුඛසහගත සිත්	දෝමනස්සසහගත සිත්	උපේක්ෂාසහගත සිත්	සම්ප්‍රයුක්ත සිත්	විප්‍රයුක්ත සිත්	අසංඛාරික සිත්	සසංඛාරික සිත්
අකුසල්	සිත්	12	–	4	–	2	6	8	4	7	5
කුසල්	”	8	–	4	–	–	4	4	4	4	4
විපාක	”	23	1	5	1	–	16	4	19	19	4
කිරිය	”	11	–	5	–	–	6	4	7	7	4
කාමාවචර	”	54	1	18	1	2	32	20	34	37	17]

ස්වරූප නොලැබෙන බව 0–මේ ලකුණුවලින් හඟවයි.

15 වැනි පාඩම

රූපාවචර චිත්තය.

කුසල් සිත් පසෙක, විපාක සිත් පසෙක කිරිය සිත් පසෙකැයි රූපාවචර චිත්තය පසළොස්=15 වැදෑරුම් වේ.

රූපාවචර කුසල් සිත් පහ.

1 විතක්ක විචාර පීති සුඛ ඒකග්ගතා සහිත පඨමජ්ඣාන කුසල් සිත

2 විචාර පීති සුඛ ඒකග්ගතා සහිත දුතියජ්ඣාන කුසල් සිත.

3 පීතිසුඛ ඒකග්ගතා සහිත තතියජ්ඣාන කුසල් සිත.

4 සුඛ ඒකග්ගතා සහිත චතුත්ථජ්ඣාන කුසල් සිත.

5 උපෙක්ඛා ඒකග්ගතා සහිත පඤ්චමජ්ඣාන කුසල් සිත.

මේ රූපාවචර කුසල් සිත් පසය.

විතර්ක, විචාර, ප්‍රීති, සුඛ, ඒකාග්‍රතා යන අඞ්ග පසකින් යුත් ධ්‍යානය පළමුකොට උපදින හෙයින් ප්‍රථමධ්‍යාන නම් වේ. ඒ ප්‍රථමධ්‍යානය හා එකට යෙදී උපදින කුසල් **පඨමජ්ඣාන කුසල් සිතය.**

විචාර. ප්‍රීති, සුඛ, ඒකාග්‍රතා යන අඞ්ග හතරකින් යුත් ධ්‍යානය දෙවැනි ව උපදින හෙයින් ද්විතීයජ්ඣාන නම් වේ. ඒ ද්විතිය ධ්‍යානය හා එකට යෙදී උපදන කුසල් සිත **දුතියජ්ඣාන කුසල් සිතය.**

ප්‍රීති, සුඛ, ඒකාග්‍රතා යන අඞ්ග තුනකින් ධ්‍යානය තුන්වැනි ව උපදින හෙයින් තෘතීයධ්‍යාන නම් වේ. ඒ තෘතියධ්‍යානය හා එකට යෙදී උපදින කුසල් සිත **තතියජ්ඣාන කුසල් සිතය.**

සුඛ, ඒකාග්‍රතා යන අඞ්ග දෙකකින් යුත් ධ්‍යානය හතර වැනිව උපදින හෙයින් චතුර්ථධ්‍යාන නම් වේ. ඒ චතුර්ථධ්‍යානය හා එකට යෙදී උපදින කුසල් සිත **චතුත්ථජ්ඣාන කුසල් සිතය.**

උපේක්ෂා, ඒකාග්‍රතා යන අඞ්ග දෙකකින් යුත් ධ්‍යානය පස්වැනි ව උපදින හෙයින් පඤ්චමධ්‍යාන නම් වේ. ඒ පඤ්චමධ්‍යානය හා එකට යෙදී උපදින කුසල් සිත පඤ්චමජ්ඣාන කුසල් සිතය.

විතර්කය, විචාරය, ප්‍රීතිය, සුඛය, ඒකාග්‍රතාවය යන චෛතසිකයෝ වෙන් වෙන් වශයෙන් ධ්‍යාන අඞ්ග=ධ්‍යාන පිළිබඳ අවයව යයි ද ඒ ධ්‍යාන අඞ්ගයන්ගේ සමූහය ධ්‍යාන යයි ද කියනු ලැබේ.

[රෝද, ඊරියකඳ, වියගහ, පට්ටුව, අමරුව යන රථ අවයවයෝ වෙන වෙන ම රථ අඞ්ගයයි ද, රථ අඞ්ගයන් ගේ එකට ගැළපූ සමූහය රථ යයි ද කියනු ලබන්නාක් මෙනි.]

ධ්‍යානයාගේ සහ ධ්‍යාන අඞ්ගයන්ගේ වෙනස මෙයින් දතයුතු යි. ධ්‍යානචිත්තය යනු ද ධ්‍යානය නොව එය හා එකට යෙදුණු සිත ය.

[“ඣායති උපනිජ්ඣායතීති ඣානං” භාවනා අරමුණ කරා එළඹ සිහි නුවණ මෙහෙයා බලන හෙයින් ධ්‍යාන නම් වේ.

ධ්‍යානය

ධ්‍යානය වනාහි ලක්ඛණ උපනිජ්ඣානය ආරම්මණ උපනිජ්ඣානය යි දෙවැදෑරුම් වේ. එහි විදර්ශනා මාර්ග ඵලයෝ අනිත්‍ය ලක්ෂණාදිය කරා එළඹ බලන හෙයින් ලක්ඛණ උපනිජ්ඣාන නම් වෙත්. අට වැදෑරුම් වූ හෝ නව වැදෑරුම් වූ ධ්‍යානය කසිණ ආදී අරමුණු කරා එළඹ බලන හෙයින් ආරම්මණ උපනිජ්ඣානයයි ව්‍යවහාර කරණු ලැබේ. මෙහි කියනු ලබන්නේ මේ දෙවනු කී ධ්‍යානය මැයි. ධ්‍යානය සිත එක් අරමුණෙක්හි පිහිටුවයි. එය කරන්නේ හැම ධ්‍යානයක ම ලැබෙන ඒකාග්‍රතාව ය. සිත නොයෙක් අරමුණුවල විසිරෙන්ට ඉඩනොදී එක් අරමුණෙක්හි ම

පිහිටුවන නිසා සමාධි යනුද ඒකාග්‍රතාවට නමකි. විතක්ක විචාර ආදිය ධ්‍යාන නම් වන්නේ ඒකාග්‍රතාවට අතිශයින් උපකාර වන බැවිනි.]

ඒ මෙසේය: **විතර්කය** අරමුණට සිත නගවයි=පමුණුවයි. **විචාරය** විතර්කයෙන් නැංවූ සිත අරමුණෙහි හසුරුවයි. **ප්‍රීතිය** අරමුණෙහි සිත පිණවයි. **සුඛය** නම් සියුම් වූ සොම්නසය.* එය සිත සුවපත් කොට වැඩි දියුණු කරයි. **උපේක්ෂාවද** සිත සනසන බැවින් සුඛයෙහි ම ඇතුළත් වේ. විතර්ක ආදිය නිසා සිත එකඟ කරවීම **ඒකාග්‍රතාවය**. මෙසේ ඒකාග්‍රතාව විතර්ක ආදීන්ගේ උපකාරය ලැබ අතිශයින් බලවත්ව, සිතට නොයෙක් අරමුණු කරා විසිර යන්ට නොදී කසිණ නිමිත්ත ආදී අරමුණට ම සිත යොමුකර තබයි. මෙසේ මෙය උපනිධ්‍යාන අරමුණකරා එළඹ බලන අර්ථයෙන් ද ධ්‍යාන නම් වේ.

නැවද මෙය "**පච්චනීක ධම්මේ ඣාපේතීති ඣානං**" ප්‍රත්‍යනීක=විරුද්ධ කාමච්ඡන්දය ආදී නීවරණ ධර්මයන් දවන හෙයින් ද ධ්‍යාන නම් වේ. ඒ මෙසෙයි:-

විතර්කය ථීනමිද්ධනීවරණය - චිත්තචෛතසික යන්ගේ මැලිබව ද, **විචාරය** විචිකිච්ඡා නීවරණය=සැකය ද, **ප්‍රීතිය** ව්‍යාපාද නීවරණය=වෛරය ද, **සුඛය** උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණය = නොසන්සුන් බව හා පසු තැවිල්ල ද, උපේක්ෂාව=සංසුන් පැවතුම් ඇති බැවින් සුඛයෙහි ඇතුළත් ව සියුම් උද්ධච්චකුක්කුච්චය ද, **ඒකාග්‍රතාව** කාමච්ඡන්දය = බලවත් කාමතෘෂ්ණාව ද, දවයි. මෙහි **දැවීම** නම් ඒ ඒ නීවරණයන් දුරුකිරීමය. තවත් යටපත් කිරීමය. චිත්තසන්තානයෙහි කුසල් ඇති නොවනසේ ආවරණය කරණ අර්ථයෙන් කාමච්ඡන්දාදීන්ට නීවරණයයි කියනු ලැබේ. ධ්‍යානයෙන් නීවරණ

---

* මෙය මානසික සුඛවේදනාව ය. කායික සුඛවේදනාව නොවේ. කායික සුඛ වේදනාව සුඛසහගත කායවිඥ්ඥාණයෙහි ය.

යන්ගේ පරිළුට්ඨාන=නැගීසිටින අවස්ථාවම දුරුකරනු ලැබේ. මෙහි විතර්කාදීහු සිත එකඟකිරීමට විරුද්ධ ව පවත්නා ථිනමිද්ධය ආදී නීවරණයන් දවා හැර දුරු කොට ඒකාග්‍රතාවට උපකාරවෙත්. මෙසේ විරුද්ධ ක්ලේශයන් දවන අර්ථයෙන් ද ධ්‍යාන නම් වේ.

ධ්‍යාන සිත් උපදවන ආකාරය.

[ත්‍රිහේතුක ප්‍රතිසන්ධිය ලත් පිරිසුදු සිල් ඇති යෝගාවචරයෙක්=භාවනා කරන්නෙක් පළිබෝධ=කරදරයට හේතු කරුණුවලින් වෙන් ව කර්මස්ථාන=භාවනා අරමුණු උගන්වන ගුරුවරයෙකු වෙත ගොස් කර්මස්ථාන සතළිස 40 අතුරෙන් තමන්ගේ චරිතයට ගැළපෙන කමටහනක් පරීක්ෂා කිරීමේදී ඉදින් පඨවිකසිණය තමන්ට සුදුසු නම් එය කර්මස්ථානය වශයෙන් ලබාගෙන ධ්‍යාන භාවනාවට නුසුදුසු තැන් අත්හැර සුදුසු තැනෙක වෙසෙමින් කසිණ මණ්ඩලය ඉදිරියෙහි “පඨවී පඨවී”යි කියමින් සිතමින් සියලු භාවනාවිධිය නොපිරිහෙලා වෑයම් කරයි ද එකල ඔහුට විතර්කාදි අඞ්ග පසකින් යුත් ප්‍රථමධ්‍යාන කුසල්සිත ලැබෙන්නේය.

මෙසේ පළමු වැනි ධ්‍යානයෙන් නීවරණ පහ දුරු කරයි. ඉතිරි ධ්‍යානයන් පිණිස වෑයම්කරණ යෝගීතෙම සිය අදහස් සඵල වීමෙන් දෙවැනි ධ්‍යානයෙන් විතර්කය දුරුකරයි. තුන්වැනි ධ්‍යානයෙන් විචාරය ද, හතරවැනි ධ්‍යානයෙන් ප්‍රීතිය ද, පස්වැනි ධ්‍යානයෙන් සුඛය ද, දුරු කරමින් ගොස් පිළිවෙළින් හිතේ දුඃඛගතිය අඩුකොට සියුම් බවට පමුණුවා ගන්නේය.

ධ්‍යාන භාවනාව නව වැනි කාණ්ඩයෙහි දී විස්තර කරණු ලැබේ.]

රූපාවචර කුසල්සිත් පහ ලැබෙන්නේ ත්‍රිහේතුක සත්වයින් පිළිසිඳගත් - කර්මාවරණාදී අන්තරායික—බාධා කරණ ධර්මයන්ගෙන් තොරවූ පුද්ගලයින්ටය.*

ඔව්හු නම් ත්‍රිහේතුක පෘථග්ජනයා සහ සෝවාන් සකෘදාගාමි, අනාගාමි ඵලසථයන් තුන්දෙනා ද යන මේ සතරදෙනාය.

16 වැනි පාඩම

රූපාවචර විපාක සිත් පහ

1 විතක්ක විචාර පීති සුඛ ඒකග්ගතා සහිත පඨමජ්ඣාන විපාකසිත.

2 විචාර පීති සුඛ ඒකග්ගතා සහිත දුතියජ්ඣාන විපාකසිත

3 පීති සුඛ ඒකග්ගතා සහිත තතියජ්ඣාන විපාකසිත.

4 සුඛ ඒකග්ගතා සහිත චතුත්ථජ්ඣාන විපාකසිත.

5 උපෙක්ඛා ඒකග්ගතා සහිත පඤ්චමජ්ඣාන විපාකසිත.

මේය රූපාවචර විපාක සිත් පහය; හෙවත් රූපාවචර කුසලයන්ගේ ලා කාලය ඉක්මයොත් පැසුණු අවස්ථාවට පැමිණි සිත් පහය. මේ විපාක සිත් පහ ඉහත දක්වූ රූපාවචර කුසල්සිත් පහට සමානව උපදී.

* කර්මාවරණ, ක්ලේශාවරණ, විපාකාවරණ, උපවාදවරණ, ආඥාවිතික්කමාවරණයි අන්තරායික ධර්ම පහකි. කර්මාවරණ නම්, මවු මැරීම ආදී ආනන්තරිය කර්මපහය. ක්ලේශාවරණ නම් නියත මිථ්‍යා-දෘෂ්ටිය, විපාකවරණ නම්, ද්විහෙතුක අහෙතුක ප්‍රතිසන්ධිය, උපවාද-වරණ නම්, ආර්‍ය්‍යයන්ට උපවාද-නින්දබස් කීමය, ආඥාවිතික්කමා-වරණ නම් දැන දැන ඉක්මවූ-කඩකරණ ලද ශික්ෂාපදය මේ පහ ධ්‍යාන මාර්ගඵලත් ස්වර්ගයත් අහුරණ බැවින් ආවරණ නම් වෙත්. එසේම ධ්‍යාන ආදියට අන්තරාය කරණ බැවින් අන්තරයිකා ධර්ම නමුදු වෙත්.